สี่ด้านแล้ว, พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่มหาอุปราชา, พระเจ้าแปร, พระเจ้าอังวะ, ท้าวพระยาทั้งหลายว่า, เราไปรบเมืองทุกแห่งไซ้, ครั้นยกเข้าล้อมได้แล้วดังนั้น, ก็แต่งการที่จะเข้าปีนปล้นเอาได้ด้วยฉับพลัน. แผ่นดินศรีอยุธยานี้เปนราชธานีใหญ่หลวง, เอาสมุทเปนคูคั่นรอบ, ดุจเขาพระสิเนรุราช. อันมีแม่น้ำล้อมทั้นตรันทีรอบขอบแล ที่จะปล้นได้ไซ้, เปนแต่ข้อหน้าด้านเดียว. ถึงดังนั้นก็ดีจะปล้นเอาเหมือนนครทั้งปวงนั้นมิได้. แต่ซึ่งจะเอาอยุธยาคราวนี้, เราจะแต่งการเปนงานปีจึงจะได้. ให้ท้าวพระยาทั้งหลายกำหนดให้แก่นายทัพนายกองทั้งปวง, ให้รักษาแต่มั่นไว้หย่าเพ่อรบพุ่ง. ให้แต่งการออกลาดหาข้าวไว้เปนสเบียง, ไพร่พลทั้งปวงให้ครบปีหนึ่ง. แล้วจะให้สำหรวดเอาให้ถ้วนตัวคนจงทุกหมู่ทุกกอง, ถ้านายทัพนายกองผู้ใด, สเบียงพลนั้นมิครบถึงปีไซ้, จะให้ลงโทษแก่นายทัพนายกองผู้นั้นถึงสิ้นชีวิต. จึงท้าวพระยาทั้งหลายก็แต่งพลไว้ประจำค่ายทั้งปวง, แต่พอรบพุ่งป้องกันหน้าค่าย-แล้วก็แต่งพลออกไปลาดหาข้าวทุกหมู่ทุกกอง, โดยพระราชกำหนด, ก็ปลูกยุ้งฉางใส่สเบียงทั้งปวงไว้. ครั้นถึงกำหนดที่จะสำหรวด, พระเจ้าหงสาวดีสำหรวดทุกทัพทุกกอง. แลสเบียงพลทั้งปวงนั้นก็ครบปีหนึ่งดุจราชกำหนด. แต่หมวดมะโดดข้าหลวงเดิมนั้นสเบียงมิครบปี, พระเจ้าหงสาวดีให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิต. ขณะนั้นพระเจ้าช้างเผือกซงพระประชวรหนัก, ประมานยี่สิบห้าวัน, ก็สเด็จสวรรคตในศักราช 917 ปีเถาะสัปตศกหยู่ในราชสมบัตินั้น 22 ปี.

---

# แผ่นดินพระมหินทราธิราชครั้งที่สอง.

ครั้นพระเจ้าช้างเผือกสวรรคตแล้ว, สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาด้วยการศึก, แต่สเด็จหยู่ในพระราชวัง, ไว้การทั้งปวงแก่พระยารามให้บังคับบัญชาตรวจทหารทั้งปวง, เปนผู้รักษาหน้าที่รอบพระนคร ขณะนั้นพระยารามขี่คานหามทอง, มีมยุรฉัตรประดับซ้ายขวา, แต่พลทหารแห่หน้าหลังเปนแน่นหนา, แต่พลถือปืนนกสับนั้นเจ็ดร้อย, เที่ยวเลียบหน้าที่ทุกวัน, แต่เกณฑ์พลทหารออกมารบชาวหงสาวดีเปนสา มาถ. ขณะนั้นพระยาจักรัตนถือพลทหารออกไปหักค่ายข้าศึกณะท้ายคู, แต่เผาค่ายหน้าที่พระยาเกียรติได้ประมาณแสนหนึ่ง. พลศึกอื่นประจำค่ายพ่ายลงไป, จึงพระยาเกียรติยกพลออกมารบ, พระยาจักรัตนรบถลำเข้าไปก็เสียตัว แต่ชาวอาสาทั้งปวงก็พ่ายเข้ามาพระนคร. พระยาเกียรติจับพระยาจักรัตนไปถวายแก่พระเจ้าหงสาวดี, พระเจ้าหงสาวดีซึ่งพระโกรธแก่พระยาเกียรติ, ตรัสแก่พระมหาอุปราชาว่า, ซึ่งพระยาเกียรติมิได้รักษาค่ายให้มั่น, ให้ชาวพระนครออกมาเผาเสียได้. มิลงโทษพระยาเกียรติด้วยประการใด. พระมหาอุปราชากราบทูลว่า, พระยาเกียรติเสียค่ายได้นายกองซึ่งถือพลออกมานั้น เห็นว่าโทษพระยาเกียรติกลบลบกันจึงมิได้ลงโทษ. พระเจ้าหงสาวดีซึ่งพระโกรธแก่พระมหาอุปราชาว่า, ถึงพระยาเกียรติจับได้นายกองก็ดี, ยังมิคุ้มโทษ. แต่มหาอุปราชาว่าคุ้มโทษแล้ว, แต่มิได้เอาโทษพระยาเกียรตินั้น, เห็นว่ามหาอุปราชามิได้เอาใจลงในการศึก. หย่าให้มหาอุปราชาหยู่บังคับบัญชาการศึกในทัพนั้นเลย, จะไปแห่งใดก็ตามใจเถิด. ให้มหาอุปราชาเอาแต่ช้างตัวหนึ่ง, คนขี่ท้ายกลางไปด้วย. นอกกว่านั้นหย่าให้เอาไป. พระเจ้าหงสาวดีก็ให้ขับมหาอุปราชา

เสียแล้ว, ก็ให้ลงโทษแก่พระยาเกียรติถึงสิ้นชีวิต. พระมหาอุปราชากลับมายังทัพ, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ก็ใช้สีนองพระโอถมาขับพระมหาอุปราชา, ให้ไปจากทัพจงพลัน. ขณะนั้นพระเจ้าแปร, พระเจ้าอังวะกลัวพระราชอาญาพระเจ้าหงสาวดี มิอาจจะทูลขอโทษพระมหาอุปราชาได้. พระมหาอุปราชาก็ให้มาทูลแก่พระมหาธัมราชาว่า, สมเด็จพระราชบิดาทรงพระโกรธ, ให้ขับเราเสียจากทัพ. แลพระเจ้าแปร, พระเจ้าอังวะ. จะทูลขอโทษนั้นพ้นกำลังทูลมิได้. แลซึ่งจะช่วยเราคราวนี้, เห็นแต่พระเจ้าพี่เรา, พอจะทูลขอโทษเราได้. เมื่อพระมหาอุปราชาให้มาทูลแก่พระมหาธัมราชานั้น, พระเจ้าหงสาวดีใช้สีนองพระโอถมาเล่า, ว่าให้พระมหาอุปราชาเร่งไปจงพลัน. พระมหาอุปราชากลัวพระราชอาญา, ก็แต่งตัวจะขึ้นช้างไปจากทัพ. จึ่งพระมหาธัมราชา, ตรัสให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหาอุปราชาว่า, ให้งดหยู่เราจะไปทูลขอโทษก่อน, พระมหาธัมราชาก็สเด็จมาทูลขอโทษพระมหาอุปราชา. พระเจ้าหงสาวดีก็โปรดยกโทษให้. ขณะนั้นพระเจ้าหงสาวดี, ให้พระเจ้าแปรยกทัพเรือลงไปโดยคลองสพานขายข้าว, ไปออกบางไซ. เลี้ยวขึ้นมาตั้งท้ายคู, กันมิให้เรือขึ้นล่องเข้าออกได้. แล้วพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไปลาดถึงเมืองนนทบุรี, เมืองธนบุรี, เมืองสาครบุรี.

ขณะนั้นสำเภาจีนจงจวมทันรู้ว่า, สึกหงสาวดีมาล้อมพระนคร. ก็ใช้ใบเข้ามาถึงสันดอนหลังเต่า. พระเจ้าแปรรู้ก็ยกทัพเรือออกไป, จะเอาสำเภาจีนจงจัว, จีนจงจัวรู้ว่าข้าสึกมาล้อมพระนคร, แต่งทัพเรือลงมาลาด. จีนจงจัวก็ใช้ใบสำเภาออกไป แลทัพเรือพระเจ้าแปรยกออกไป, เห็นสำเภาจีนจงจัวคลาดออกไปตกลึกแล้ว, จะตามเอามิได้

ก็ยกทัพคืนมา. พระเจ้าหงสาวดีก็ซงพระโกรธแก่พระเจ้าแปรว่า, ลำเพาจีนเข้ามาถึงปากน้ำแล้ว, แลมิได้ติดตามออกไปเอาจงได้, ให้ลำเพาจีนหนีไปรอดนั้นพระเจ้าแปรผิด. ตรัสให้เอาตัวพระเจ้าแปรตระเวนรอบทัพแล้ว, ให้คงเปนนายทัพเรือดุจดังเก่า.

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี, ก็แต่งทหานให้เข้าหักค่ายริมน้ำด้านประตูหอรัตนไชย พระยาราม, แลพระยากลาโหม, พระอินทรา, พระมหาเทพ, พระมหามนตรี, แลพระหัวเมืองขุนหมื่นทั้งหลาย, ช่วยกันเอาใจลงในราชการรบพุ่งป้องกัน, มิให้ชาวหงสาวดีหักเข้ามาได้. แลพระมหาเทพแต่งพลอาสาออกทลวงฟัน, ชาวหงสาวดีก็แตกฉานเปนหลายครั้ง. แลการศึกนั้นก็ช้าหยู่, พระเจ้าหงสาวดีซงพระโกรธ, ก็ให้เอานายทัพนายกองนั้นลงโทส, แล้วบัญชาการให้พระมหาอุปราชาไปตั้งค่าย, ตำบนวัดเขาดินตรงเกาะแก้ว. พระเจ้าอังวะบุตรเขยนั้น, ตั้งค่ายตำบนวัดสพานเกลือ. พระเจ้าแปรผู้หลาน, ตั้งค่ายตำบนวัดจันตรงบางเอียน. ให้เร่งถมดินเปนถนนข้ามแม่น้ำเข้าไป, ให้ถึงฟากทั้งสามตำบนจงได้. พระมหาอุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปรก็มาเร่งให้ทำตามรับสั่ง. ชาวพระนครเจ้าหน้าที่เห็นดังนั้น, ก็เอาปืนใหย่น้อยระดมยิงข้าศึกล้มตายเปนอันมาก. สมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีสเด็ดไปทอดพระเนตร, เห็นยังไม่เปนถนนขึ้นได้ ก็ตรัสว่า, พระมหาอุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปรสามคนนี้, จะให้ถมแต่ถนนข้ามคูเท่านี้ยังมิได้, ที่ไหนจะได้กรุงสรีอยุธยาเล่า, ถ้าตายลงสักคนหนึ่งคนใด, จึงจะเปนถนนขึ้นได้. ตรัสเท่าดังนั้นแล้วสเด็ดกลับไป. พระมหาอุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, ยิ่งเกรงพระราชอาญา. จึ่งดำหริให้เอาไม้โตนดทำทูบทูบังพลขนดินเข้าไปถม

ถนน. ชาวพระนครก็วางปืนใหญ่ออกมาทำลายทูบทู, พลล้มตายเปนอันมาก. ผู้ตรวจการเห็นดั่งนั้น, ก็ไปกราบทูนพระเจ้าหงสาวดีทุกประการ. พระเจ้าหงสาวดีจึ่งตรัสถามผู้ตรวจว่า, พลแบกมูลดินตายลงคนหนึ่ง, จะเปนมูลดินสักกี่ก้อน. ผู้ตรวจการทูนว่า, คนตายคนหนึ่ง, เปนมูลดินประมาณเจ็ดก้อนแปดก้อน. พระเจ้าหงสาวดีจึ่งตรัสว่าเอาเถิด, จงไปบอกเจ้าหน้าที่ให้เร่งพลขนมูลดินถมถนนเข้าไปหย่าให้ขาดได้. ผู้ตรวจการก็มาทูนพระมหาอุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, ตามรับสั่งทุกประการ. พระมหาอุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร,ก็เร่งให้พวกพลทั้งปวงขนมูลดินเข้าไปถมถนนนั้น, ทั้งสามตำบนมิได้ขาดทั้งกลางวันกลางคืน. แลการพูนถนนนั้นถึงสามเดือน. จึ่งถึงฟากกำแพงพระนคร.

ฝ่ายพระยาราม, พระยากลาโหม พระมหาเทพ, เห็นเชิงสึกแหลมเข้ามา, ก็ให้ตั้งค่ายในกำแพงพระนครชั้นหนึ่งเปนวงพาด, เอาปืนใหญ่ปืนมนทกมาตั้งไว้นะหน้าค่ายนั้น. ฝ่ายพลอันหยู่หน้าที่กำแพงเชิงเทินนั้น, ก็ยังรบพุ่งป้องกันหยู่. พระเจ้าหงสาวดีให้ยกพลเข้ามาโดยถนนมุมเกาะแก้ว, แล้วเอาทัพเรือมากะหนาบ, เอาปืนจ่ารงค์มนทกนกสับยิงแย้งระดมเจ้าหน้าที่ตั้งห้าฝนซึ่งมุมเกาะแก้วนั้น. ชาวทหานอาสาซึ่งหยู่หน้าที่มุมเกาะแก้วนั้น, จะยิงรบพุ่งป้องกันมิได้, ก็พ่ายลงมายังค่ายซึ่งตั้งไว้นั้น. ชาวหงสาวดีรุกเข้ามาทลายกำแพงมุมเกาะแก้วได้. ขณะนั้นพระยารามก็สลดใจ, จะบังคับบันชาการสึกมิได้เปนสิทธิดุจก่อน, ก็คิดด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายว่า, จะป้องกันสืบไปเห็นพ้นกำลัง, แลจะแต่งออกไปให้เจรจาเปนไมตรี. ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายก็ว่า ซึ่งจะเปนไมตรีไซ้แต่ยังมิได้รบกันเปนสามาถ. แลซึ่งได้รบพุ่งจนพระเจ้าหงสาวดี

เสียรพลเปนอันมากดังนี้แล้ว, พระเจ้าหงสาวดียังจะรับเปนไมตรีหรือ. ท้าวพระยาทั้งหลายก็มิลงด้วยพระยาราม. แต่นั้นมาท้าวพระยามุขมนตรีลูกขุนทหารทั้งปวง, มิฟังบังคับบัญชาพระยาราม, ต่างคนต่างรบพุ่งข้าศึก. สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน, ก็มิเอาพระทัยลงในการสงคราม, ละให้แต่มุขมนตรีรบพุ่ง. ขณะนั้นพระมหาเทพถือพลอาสา, หยู่รักษาหน้าค่ายมุมเกาะแก้วที่กำแพงทลายนั้น. ข้าศึกหงสาวดียกเข้ามาปล้นค่ายเปนหลายครั้ง, แลพระมหาเทพก็รบป้องกันไว้, ข้าศึกหักเข้าไม่ได้. อนึ่งพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช, เสด็จมายืนช้างพระที่นั่งให้พลอาสาช่วยพระมหาเทพรบ, แลแต่งทหารอาสาออกทลวงฟัน, แล้วก็วางปืนใหญ่ยิงทแยงออกไป, ต้องพลหงสาวดีตายเปนอันมาก, ข้าศึกจะปล้นเอาค่ายนั้นมิได้, ก็ตั้งประชิดกันหยู่.

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีซึ่งพระดำหริว่า, กรุงพระนครศรีอยุธยานป้องกันเมืองเปนสามารถ, ซึ่งจะหักเอาโดยง่ายนั้นยาก, แล้วก็จวนเทศกาลฟ้าฝนจะลำบากไพร่พลนัก. ก็ตรัสด้วยพระมหาธรรมราชาว่า, จำเราจะเพทุบายให้ถือหนังสือเอาตัวพระยาราม, ผู้เปนเจ้าการป้องกันพระนครนั้นได้แล้วก็จะเบามือลง, เห็นจะได้เมืองถ่ายเดียว. พระมหาธรรมราชาเห็นด้วย, ก็แต่งนายก้อนทองข้าหลวงเดิม, ให้ถือหนังสือลอบเข้าไปถึงขุนสนมข้าหลวง, ซึ่งสมเด็จพระเจ้าช้างเผือกไปเอาตัวมาแต่เมืองพระพิศนุโลกกับด้วยพระวิสุทธิกระสัตรีนั้น, ขุนสนมก็ส่งหนังสือนั้นเข้าไป, ถวายแก่พระเจ้าหยู่หัวฝ่ายใน. แลในลักษณะหนังสือนั้นว่า, พระเจ้าช้างเผือกตรัสคิดด้วยพระยาราม, จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันพระนคร จะให้เสียสัจคลองพระราชไมตรีนั้น. บัดนี้พระเจ้าช้างเผือกเสด็จสวรรคต

แล้วยังแต่พระยาราม, แลพระทัยพระเจ้าหงสาวดียังไปเสียคลองพระราชไมตรีตรัสว่า, ถ้าพระเจ้าแผ่นดินส่งตัวพระยารามผู้ก่อเหตุออกไปถวายแล้ว, พระเจ้าหงสาวดีก็จะเปนไมตรี, มิให้ยากแก่สมนพราหมนาจารยประชาราสดรทั้งปวงจะเลิกทัพกลับคืนไปเมืองหงสาวดี. จึงสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวฝ่ายใน, ก็เอาหนังสือนั้นมาแถลง, แก่พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน. พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, ได้ฟังโดยลักสนะหนังสือนั้น, ก็ให้หาท้าวพระยาพระฤๅทามาจทั้งปวง, มาประชุมกันปฤกสาว่า, ซึ่งพระเจ้าหงสาวดี, จะให้ส่งพระยารามออกไป, แลจะเปนไมตรีนั้นยังเห็นควนจะส่งพระยารามออกไปหรือ, หรือมิชอบจึ่งท้าวพระยาพระฤๅทามาจทั้งปวงปฤกสาว่า, ถ้าพระเจ้าหงสาวดี, จะเปนพระราชไมตรีจิง, ควนจะส่งพระยารามออกไป, หย่าให้ได้ยากแก่ประชาราสดรทั้งหลาย. สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, ก็ตรัสให้แต่งหนังสือตอบออกไปว่า, ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเปนไมตรีสัจจิงดุจให้มีหนังสือเข้ามานั้นไซ้, ก็จะส่งพระยารามออกไป. จึ่งนายก้อนทองเอาหนังสือออกไปถวายแต่พระมหาธัมราชา, พระมหาธัมราชาก็ตรัสใช้นายก้อนทองเข้ามาเล่าว่า, พระเจ้าหงสาวดีจะเปนพระราชไมตรีสุจริตจิง, ให้ส่งตัวพระยารามออกไปเถิด. ซึ่งจะเอาพระยารามไว้จะให้ได้ยากแก่อานาประชาราสดรทั้งปวงนั้นดูมิบังควน. ฝ่ายท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายมิได้รู้กลพระเจ้าหงสาวดีสำคันว่าจิง, ก็พร้อมกันทูนพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, ให้ส่งพระยารามออกไปแก่พระเจ้าหงสาวดี. สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินจึ่งตรัสสั่งนายก้อนทอง, ให้ออกไปทูนแก่พระมหาธัมราชาว่า, จะส่งพระยารามออกไปกำหนดให้มารับ. ครั้นนายก้อนทองไปแล้ว, พระเจ้า

แผ่นดินให้จำพระยาราม, แต่งคนคุมออกไปส่งอาราธนาพระสังฆราช กับภิกสุสี่องค์ออกไปด้วย, ครั้นพระสังฆราช, แลผู้คุมพระยารามไป ถึง, สมเด็จพระมหาธัมราชาให้ถอดจำพระยารามออก, แล้วก็พาเข้า ไปถวายบังคมพระเจ้าหงสาวดี, ๆ ก็ให้เบิกพระสังฆราชเข้ามา, แล้ว ตรัสให้หาพระมหาอุปราชา, แลท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาประชุมใน หน้าพลับพลา, พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า, พระ เจ้ากรุงพระมหานครสีอยุธยา, ให้พระสังฆราชเอาพระยารามผู้ก่อเหตุ มาส่งแก่เรา, แลว่าจะขอเปนพระราชไมตรีด้วยเราดุจก่อน, ท้าวพระ ยาทั้งหลายจงพิพากสา, ยังจะชอบรับเปนพระราชไมตรีหรือประการใด. ท้าวพระยาทั้งหลายก็ทูนว่า, ซึ่งได้พระยารามออกมาแล้วดังนี้, เสมอ ได้แผ่นดินสีอยุธยา, อันจะเปนราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่, ขอให้ยก เข้าหักเอากรุงจงได้. พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าเราเปนกสัตรจะทำการ สงครามสืบไป, ซึ่งจะทำดังนี้หาควรไม่ แล้วสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้รักสาแต่มั่นไว้หย่าให้ประชิดรบพุ่งเข้าไป ฝ่ายชาวพระนครก็มิได้รบ, ต่างคนต่างสงบหยุดทั้งสองฝ่าย. จึงพระเจ้าหงสาวดี, ก็สั่งพระสังฆราช เข้ามาว่าถ้าพระเจ้ากรุงพระมหานครสีอยุธยา, จะเปนพระราชไมตรี ด้วยเราจึงให้พระเจ้าแผ่นดิน, แลท้าวพระยาใหญ่ทั้งปวงมาถวายบังคม, จึงจะรับเปนราชไมตรีด้วย.

ครั้นพระสังฆราชเข้ามาถึงกรุง. ถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน, โดยคำพระเจ้าหงสาวดีสั่งเข้ามานั้น. จึงท้าว พระยาทั้งหลายทูนพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า, การทั้งนี้พระเจ้า หงสาวดีหากเพโทบายมาล่อลวงให้ออกไปแล้ว, จะกุมเอาท้าวพระยา

ผู้ใหญ่ทั้งปวงไว้, แล้วก็จะให้เข้ามาเทเอาครัวอานาประชาราสดรทั้งหลาย
อพยพไปเปนชเลย แลสึกครั้งนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายชีวิต, รบพุ่ง
ป้องกันจนถึงขนาด ซึ่งสมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน, ก็ตรัด
ให้ท้าวพระยาทั้งหลายพิพากสาเปนหลายยกหลายเกนท์, แลท้าวพระยา
ทั้งปวงลงด้วยกันเปนคำเดียวว่า, จะอาสารบพุ่ง แต่พระยาธรรมาธิกรณ์
ไซ้มิได้ลงด้วยท้าวพระยาทั้งปวง. ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีท่าฟังทูตซึ่งออก
ไปแต่พระนครช้าหยู่ถึงเจ็ดวัน, จึงตรัดสมเด็จพระมหาธัมราชาธิราชเจ้า
ว่า, กรุงพระมหานครสรีอยุธยามิให้ทูตออกมาเจรจาความเมือง, แล
ช้าหยู่ดังนี้เห็นว่ามิเปนพระราชไมตรีกันแล้ว, เราจะให้แต่งการที่จะปล้น
นั้นดุจเก่า. สมเด็จพระมหาธัมราชาก็ทูลแก่พระเจ้าหงสาวดีว่าขอให้งด
ก่อน, ข้าพเจ้าจะเข้าไปแถลงการทั้งปวง, ให้พระเจ้าแผ่นดินแลท้าว
พระยาผู้ใหญ่เห็นแท้ว่า, จะเปนทางพระราชไมตรี, หย่าให้ยากแก่สมน
พราหมนประชาราสดรทั้งหลาย. พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัดบันชาโดยสมเด็จ
พระมหาธัมราชาเจ้าสมเด็จพระมหาธัมราชาเจ้าก็สเด็จ ด้วยพระราชยาน,
มายืนหยู่ตรงหน้าที่พระมหาเทพ, ร้องเรียกเจ้าหน้าที่เข้าไปว่า, เราจะ
เข้าไประงับการแผ่นดิน, พระมหาเทพเจ้าหน้าที่มิไว้ใจยิงปืนใหญ่น้อย
ออกไป. พระองค์ลงจากพระเสลี่ยง, ขุนอินทรเดชแบกพระองค์วิ่ง
กลับออกมา. สมเด็จพระมหาธัมราชา, ก็มาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี, แล้ว
ก็กราบทูลทุกประการ. ฝ่ายพระเจ้าหงหาวดีก็ตรัดว่า, อันชาวพระนคร
สรีอยุธยามิไว้ใจนั้น, ก็เปนสำหรับที่จะให้พระนครเสีย, ซึ่งจะพ้น
มือเราไปนั้นก็หาไม่. แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็สั่งให้นายทัพนายกองทั้ง

ปวง, เร่งประชิดทำการทั้งกลางวันกลางคืน, ชาวพระนครก็รบพุ่งป้องกันเปนสามารถ.

ขณะนั้นพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช, ถือพลหมื่นห้าพันตั้งเปนกองกลางอยู่ณะท้องสนามหลวง, ถ้าเจ้าหน้าที่มาทูลว่า, ข้าศึกเข้าหักหาญด้านใดหนัก, ก็มิได้กราบทูลพระราชบิดาก่อน, แต่งทหานให้ไปช่วยรบพุ่งทุกครั้ง. ส่วนสมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, มิได้เอาพระทัยใส่ในการศึก, หยู่มาคิดแคลงพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราชว่า, การศึกหนักเบามิได้มาแจ้งก่อน, ทำแต่โดยอำเพอใจ. จึ่งให้หาพระศรีเสาวราชเข้ามาแล้ว, สั่งพระยาธรรมาธิกรณ์ให้เอาตัวพระศรีเสาวราชไปล้างเสียณะวัดพระรามาวาส, ข้าราชการนายทัพนายกองทหานทั้งปวงก็เสียใจแต่เหตุว่ารักบุตรภรรยาหยู่, ก็อุส่าห์รบป้องกันไว้ทุกหน้าที่. ฝ่ายขุนราชเสนา, ขุนมหาวิไชย, กับไพร่ห้าสิบคน, พากันเล็ดลอดขึ้นไปถึงเมืองล้านช้าง, จึ่งเอาสุภอักสรนั้นให้แก่เสนาบดี. ในลักสณะนั้นว่า, สุภอักสรบวรสถาผลวิมลเชตถาคุนานันตวิกสิต, วิจิตรคัมภีราธยาสัย, ในท่านอัคมหาเสนาธิบดีนทรนรินทรามาจ, อันสถิตย์ประวาสบาทมูลิกากรบวรยุคลเรนุนาส, ในพระบาทสมเด็ดบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ณะกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานี บุรีรมย์อุดมพระราชมหาสถาน, มีมธุรจิตสนิธเสนหามายังเสนาธิบดีณะกรุงศรีสัตนาคนหุต, บดนี้กรุงพระนครศรีอยุธยามีราชตัสกร, คือพระเจ้าหงสาวดีกอปไปด้วยโลภเจตนาหาหิริโอตปะมิได้. ยกกองทัพลงมากะทำปไสยหาการย่ำยีพระนครศรีอยุธยา, สมนพราหมนาจารยไพร่ฟ้าประชาราสดรได้ความเดือดร้อน

แลกรุงเทพมหานครสีอยุธยา, ก็เปนเขื่อนเพชรขันธแก่กรุงสีสัตนาคนหุต, ถ้าพระนครสีอยุธยาเสียแก่กองทัพหงสาวดีแล้ว, เห็นสึกหงสาวดีจะคิดถึงกรุงสีสัตนาคนหุตด้วย, เชินสเด็ดพระเจ้ากรุงสีสัตนาคนหุต, ยกพยุหโยธาทัพลงมาช่วยรนยุธปราบปรามข้าสึกให้ปราชัยประดาสไปแล้วจะช่วยกันดำหริการตอบแทนแก้แค้นพระเจ้าหงสาวดีให้ถึงขนาด เสนาบดีครั้นแจ้งในสุภอักสรแล้ว, ก็พาขุนราชเสนาขุนมหาวิไชย, เข้าเฝ้าทูนโดยลำเนาสุภอักสรเส็ดสิ้นทุกประการ.

พระเจ้ากรุงสีสัตนาคนหุตแจ้งดั่งนั้นก็ซงพระโกรธตรัดว่า, พระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งหยู่ในขัตติยราชประเพนี, ประพรึติพาลทุจริตให้ทหานมาสกัดชิงพระเทพกสัตรีไปครั้งหนึ่งแล้ว, มิหนำยังมีใจกำเริบยกมากะทำย่ำยีพระนครสีอยุธยาอีกเล่า, จำจะยกไปตีเปนกะหนาบไปดูหน้าพระเจ้าหงสาวดีจะทำเปนประการได. ประการหนึ่งทั้งทางพระราชไมตรีกรุงสีอยุธยาก็จะถาวรวัธนาการสืบไป, แล้วก็มีพระราชกำหนดให้เตรียมพลห้าหมื่น, ช้างเครื่องสามร้อยม้าสามพัน. ครั้นนะวันเสาร์เดือนสามแรมห้าค่ำ ได้สุภวารดิถีมหามงคลเริกล้อนประเสิด, ก็สเด็ดซงช้างพระที่นั่งพร้อมด้วยแสนท้าวพระยาลาว, แลพลพิริยโยธาหานแห่โดยกะบวนซ้ายขวาหน้าหลัง, ดั่งแซงเปนขนัดแน่นนั้นด้วยเครื่องสรรพสาตราวุธ, ยกออกจากกรุงสีสัตนาคนหุตรอนแรมมาโดยวิถีทางสถลมารค.

ฝ่ายด่านเมืองนครไทยรู้ข่าวว่า, เมืองล้านช้างยกลงมา, ก็บอกข้อราชการลงไปให้กราบทูนพระมหาธัมราชา. สมเด็ดพระมหาธัมราชาแจ้งดั่งนั้น, จึ่งสเด็ดไปเฝ้ากราบทูนพระเจ้าหงสาวดีว่า, บัดนี้กองทัพพระเจ้ากรุงสีสัตนาคนหุตยกมาทางเมืองเพชรบูร, จะลงเมืองสระบุรี

เปนทัพขนาบ. พระเจ้าหงษาวดีซาบแล้วตรัสถามพระยารามว่า, ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมานี้, มาช่วยเองหรือ ๆ ไปขอให้มาช่วย. พระยารามกราบทูนว่า, สมเด็จพระมหินทราธิราชสั่งข้าพเจ้าให้มีสุภอักษร, ขึ้นไปขอกองทัพลงมาช่วย. พระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า, ซึ่งทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาครั้งนี้, ครั้นจะละให้มาใกล้ชาวพระนครจะแขงมือขึ้น, การที่จะทำเอาพระนครจะช้าวันไป, จำจะตีเสียให้แตกฉานแต่ไกล, แล้วให้สมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระยาราม, เอาช่างที่มีฝีมือมาแกะตราให้เหมือนตราพระราชสีห์เสร็จแล้ว, จึ่งแต่งเปนสุภอักษรว่า, ทัพพระเจ้าหงษาวดียกมาครั้งนี้, กรุงพระมหานครศรีอยุธยาแต่งออกรบก็หาหักหานได้ไม่, บัดนี้รบแต่มั่นไว้แต่งให้ออกลาดตระเวนตัดเสบียง, กองทัพเมืองหงษาวดีก็ขาดเสบียงลง, จวนจะเลิกถอยไปอยู่แล้ว, ให้เชิญสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต, เร่งยกพยุหโยธาลงมาขนาบก็ได้ไชยชำนะโดยง่าย. ครั้นเสร็จแล้วจึ่งให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา. แต่งไทยซึ่งมีสติปัญญาไว้ใจได้ถือรีบไป, แล้วสั่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพขึ้นไปคอยสกัดตี. พระมหาอุปราชาก็เสด็จยกพยุหะบาตราทัพโดยสถลมาคแนวน้ำแควป่าสักฟากตะวันออก, พักพลซุ่มไว้ใกล้เมืองสระบุรีทั้งสองฟากน้ำ.

ฝ่ายผู้ถือสุภอักษร, ไปพบกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตณะเมืองเพชรบูร, เสนาบดีนำเข้าเฝ้าทูนข้อความตามสุภอักษรทุกประการ. พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งมิได้รังเกียจสำคัญว่าจริงดีพระทัย, ก็ยกกองทัพรุดรีบลงมาเมืองสระบุรี, ถึงตำบลหมากสองต้น, กองทัพยังมิทันพร้อม. พระมหาอุปราชาก็กำหนดให้ทหารเข้าโจมตี, กองทัพกรุงศรี

สัตนาคนหุตไม่ทันรู้ตัวก็แตก, รี้พลเจ็บป่วยล้มตายเปนอันมาก, พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็ขึ้นช้างหนีไป, กองทัพพระมหาอุปราชาไล่ติดตามไปได้ช้างม้าเปนอันมาก, จับพลลาวเปนได้ประมาณร้อยเศษ, แล้วยกลงมาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีทูลซึ่งได้ไชยชำนะ, แล้วถวายช้างม้ากับชเลยชาวล้านช้างซึ่งได้มานั้น. พระเจ้าหงสาวดีดีพระทัย, จึงให้ปล่อยชาวล้านช้างเข้าไปแจ้งเหตุทั้งปวงในพระนคร. ฝ่ายพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, นายทัพนายกองทแกล้วทหานทั้งปวงแจ้งว่า, เสียทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็เสียใจ, พระเจ้าหงสาวดีก็คิดซึ่งจะเข้าหักเอาพระนครให้ได้.

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธัมราชา, ครั้นเพลาค่ำก็ให้หาพระยาจักรี, ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีได้ขึ้นไปครั้งพระราเมสวรนั้น, มาเฝ้าแต่สองให้ลำบาน แล้วจึงตรัดปรึกสาเปนความลับว่า แต่ก่อนท่านกับเราก็เปนข้าพระเจ้าช้างเผือก. ครั้งนี้มาเปนข้าพระเจ้าหงสาวดีด้วยกัน, ฝ่ายพระเจ้าช้างเผือกก็สวรรคตแล้ว, ตัวเราก็ได้ทำความชอบ, แต่ตัวท่านหามีความชอบสิ่งใดไม่. เราคิดจะให้ท่านมีความชอบไว้ต่อพระเจ้าหงสาวดี, เราเห็นอุบายอันหนึ่งซึ่งจะเปนความชอบท่านตราบเท่ากัลปาวสาน, ถ้าท่านเปนใจด้วยแล้วก็จะได้เมืองโดยง่าย. พระยาจักรีก็รับว่าจะสนองพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต. สมเด็จพระมหาธัมราชาเอาความลับทั้งนี้, ไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ยินดีนัก. จึงอุบายให้เอาพระยาจักรีมาลงพระราชอาญา, แล้วให้จำไว้ให้พม่ามอญลาวคุมหยู่สามสิบคน. ครั้นหยู่มาประมาณห้าวันหกวัน, สมเด็จพระมหาธัมราชาแต่งคนให้ลอบปล่อยพระยาจักรี, เข้าไปในกรุงสังขลิกพันธ์เข้าหน้าที่พระยาธรรมา

ตรงวัดสพสวรรคในเพลากลางคืน. ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าหงสาวดีทำเปน ให้ค้นหาพระยาจักรีทุกกองทัพ, ไม่พบแล้วก็ให้เอาผู้คุมสามสิบคนไปตระเวนรอบกองทัพ, แล้วประหารชีวิตเสียบไว้หน้าค่ายวัดธรรมาในเพลานั้น. พระยาธรรมาก็พาตัวพระยาจักรีเข้าไปเฝ้า. สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินสำคัญว่า, พระยาจักรีหนีมาจริงมีความยินดีนักก็ให้ถอดเครื่องพันธนาการออกแล้ว, จึ่งพระราชทานบำเหน็จรางวัลเปนอันมาก, ให้พระยาจักรีบังคับการซึ่งจะป้องกันพระนคร. แล้วสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, พระราชทานอาญาสิทธิพระยาจักรี, ให้แห่เครื่องสูงมีปี่กลองชนะแตรสังขประโคมเที่ยวตรวจหน้าที่. แต่พระยาจักรีนั้นจัดแจงค่ายคูประตูหอรบ, บำรุงทแกล้วทหารรบพุ่งโดยฉันอันจริงมาได้ประมาณเดือนหนึ่ง, แต่นั้นไปเห็นเจ้าหน้าที่ผู้ใดรบพุ่งเข้มแข็งกล้าหาน, ก็พาลผิดลงโทษว่า, ละหน้าที่เสียมิได้เปนใจต่อราชการ, แลเอาพลเรือนมาเปนทหาร, เอาทหารไปเปนพลเรือน, นายทัพนายกองทั้งปวงเสียใจ, การสึกก็ถอยกำลังลง, แล้วให้หนังสือลับกำหนดออกไปว่า, นะวันสุกรเดือนเก้าแรมสิบค่ำให้ยกเข้ามา.

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น, ก็กำหนดให้ท้าวพระยานายทัพนายกองทหารทั้งปวง, ซึ่งจะเข้าหักเอาพระนคร, แต่งทหารเปนสี่-เหล่า, ๆ หนึ่งใส่เสื้อดำถือดาบดั้ง, เหล่าหนึ่งใส่เสื้อเขียวถือดาบสองมือ, เหล่าหนึ่งใส่เสื้อแดงถือปืนนกสับคาบชุด, เหล่าหนึ่งใส่เสื้อม่วงถือหอกทวนดาบสพายแล่ง, ให้พระมหาธัมราชา, กับพระมหาอุปราชา, ถือพลทั้งนั้นยกเข้าโดยถนนเกาะแก้ว. แต่พระเจ้าอังวะพระเจ้าแปรยกเข้าตามหน้าที่พร้อมกันทั้งสามถนน, เจ้าหน้าที่ก็สาดปืนไฟแหลนหลาว

มา, ต้องพลทหารล้มตายเปนอันมาก, พลข้าศึกก็มิได้ถอยเยียดยัดหนุนเนื่องกันเข้าไปมิได้ขาด, เสียงพลเสียงปืนดั่งแผ่นดินจะไหว, แลกองทัพพระมหาธัมราชา, พระมหาอุปราชา, โจมตีหักเข้าไปได้ค่ายพระมหาเทพ, ๆ แตกถอยเข้าไปตั้งรับหยู่ตำบนหน้าวัดโค, วัดกะบือ, แล้วก็แตกเข้ามาตั้งรับตำบนวัดเผาข้าว แล้วก็ซ้ำแตกกะจัดพลัดพราย, คุมกันไม่ติด, ข้าศึกก็เข้าเมืองได้.

เมื่อเสียกรุงพระมหานครแก่พระเจ้าหงสาวดีนั้น, นะวันเสาร์เดือนเก้าแรมสิบเอ็ดค่ำ, สักราช 918 ปีมะโรงอัถสกเพลาเช้าสามนาฬิกา. ขณะนั้นพระมหาอุปราชากับสมเด็จพระมหาธัมราชาธิราชเจ้าก็เสด็จเข้ามายืนช้างพระที่นั่งหน้าพระราชวัง. จึ่งสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, ก็เสด็จด้วยพระราชยานออกไปยังพระมหาธัมราชาธิราชเจ้า. จึ่งพระมหาอุปราชาก็ให้รับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดีนะพลับพลาวัดมเหยงค์. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตรเห็นจึ่งตบพระหัถลงที่ราชอาสน, แล้วเชิญสมเด็จพระมหินทราธิราชให้เข้ามานั่ง สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็คลานเข้าไปตามรับสั่ง, แต่ทว่าหาถึงที่ตบพระหัถไม่. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึ่งยกพานพระศรีเลื่อนมา, ให้สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าเสวย, สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ามิได้เสวย. พระเจ้าหงสาวดีก็หยิบเอาพระศรีในพานประทานให้, สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็รับมากำไว้หน่อยหนึ่งแล้วจึ่งเสวย. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึ่งหยิบบ้วนโอถส่งให้, สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็มิได้บ้วนลง. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึ่งตรัสว่า, ซึ่งเรายกมากะทำการสงครามทั้งนี้, เปนประเพณีกสัตร

ขัตติยราชจะขอไชยไว้เกียรติยศ, แผ่ขอบขันธเสมาอาณาจักรให้กว้างขวางในทิศานุทิศทั้งปวง, เจ้าหย่าโทมนัสน้อยพระทัยเลย, จะเชินขึ้นไปหยู่กรุงหงสาวดีด้วยกัน. แล้วสมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีจึ่งตรัดแก่พระมหาธัมราชา, ให้นำสมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าไปทำนุบำรุงไว้, พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เทเอาครัวอพยพชาวพระนคร แลรูปภาพทั้งปวงในหน้าพระบันชรชั้นสิงหันนส่งไปเมืองหงสาวดี, แล้วซงพระราชดำหริการซึ่งจะราชาภิเสกสมเด็ดพระมหาธัมราชาธิราชเจ้า, ให้ครองกรุงพระมหานครสรีอยุธยา. จึ่งไว้พระยานครสรีธัมราช, พระสรีอัคราช, ขุนเสตราธิบดี, ขุนรักสมนเทียร, หมื่นนรินทรเสน่ แลขุนหมื่นทั้งปวงร้อยหนึ่ง, แลไพร่พลชายหยิงอพยพหมื่นหนึ่ง, ให้หยู่สำหรับกรุงสรีอยุธยา.

---

## แผ่นดินพระมหาธัมราชาธิราชเจ้า เปนสมเด็ดพระสรรเพชญ์

ตุลักราช 918 ปีมะโรงอัถสก, นะวันสุกรเดือนอ้ายขึ้นหกค่ำ พระเจ้าหงสาวดีให้แต่งการพระราชพิธีปราบดาภิเสก, สมเด็ดพระมหาธัมราชาธิราชเจ้า, สเด็ดขึ้นเสวยราชสมบัติผ่านพิภพกรุงเทพมหานครสรีอยุธยา, ซงพระนามสมเด็ดพระสรรเพชญ์บวงสกุรสุริโยดมบรมมหาธัมราชาธิราชรามเสสปวเรสธัมมิกราชเดโชไชยพรหมเทพาดิเทพ นรีบดินทรภูมินทรเทพ สมมัติราชบรมบพิตรเจ้ากรุง พระนครสรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์, เมื่อสเด็ดขึ้นเสวยราชสมบัตินั้นพระชนม์ได้ 54 พรรสา, พระเจ้าหงสาวดีก็ให้พระสุนทรสงคราม, อันส่งไปหงสาวดีขนะเมื่อครั้งได้พระรามเสวร, กับช้างเผือกสี่ช้างไปนั้น, หยู่เปนพรึทธา-

มาลสำหรับพระองค์ แลไว้เมืองนครพรหมแลพลสามพันให้หยู่ช่วยรักสาพระนคร. สมเด็ดพระเจ้าหงสาวดี, ตรัดแก่สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าว่า, จงจัดพระสนมแลราชบริวารแลเครื่องราชูปโภคทั้งปวงออกมา, จะได้ขึ้นไปด้วยกัน, แล้วมีพระราชบันชาตรัดแก่สมเด็ดพระมหาธัมราชาว่า, ให้จัดเครื่องราชบี่ดันทนาสรรพาภรณ์สำหรับขัตติยาธิบดี, แลพระสนมราชบริวารส่งให้สมเด็ดพระมหินทราธิราชด้วย. สมเด็ดพระมหาธัมราชาก็จัดให้ตามรับสั่งทุกประการ. แล้วสมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีก็สเด็ดเลิกพลพยุหบาตราทัพกลับไปทางเมืองกำแพงเพชร, สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าก็โดยสเด็ด. ครั้นถึงแดนเมืองแครง, สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าซงพระประชวรหนัก, ลักไว้ท่ามูเอาพระอาการมากราบทูนสมเด็ดพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึ่งพระราชทานแพทย์ไปรักสาแล้วตรัดคาดโทสแพทย์มาว่า, ถ้าสมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าทิวงคตจะถึงโทสถึงสิ้นชีวิต. ครั้นรุ่งขึ้นสมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีสเด็ดมาเยือนจึ่งตรัดว่า, อุส่าห์เสวยยาแลพระกะยาหารหย่าท้อแท้พระทัยเราจะได้ไปด้วยกัน, ครั้นพระราชทานโอวาทดั่งนั้นแล้ว, ก็สเด็ดกลับมาพลับพลา, สมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีแต่ประทับแรมหยู่ที่นั้นถึงสิบเอ็ดเวน, สมเด็ดพระมหินทราธิราชเจ้าก็สวรรคต. สมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีซงพระโกรธตรัดให้ลงพระราชอาญาแก่แพทย์พม่ามอนไทยสิบเอ็ดคนแล้วพระราชทานเพลิงเสด็ดซงพระกรุนาให้เอาพระอัติถิ แลพระสนมเครื่องราชูปโภคทั้งปวง, ให้พม่ามอนลาวคุมลงมาส่งยังพระนครสีอยุธยาแล้วสมเด็ดพระเจ้าหงสาวดีก็สเด็ดไปเมืองหงสาวดี.

ฝ่ายสมเด็ดพระมหาธัมราชาธิราชเจ้าแผ่นดินตรัดเอาพระสุนทร

สงคราม, เปนพระยาธรรมาธิบดี. ตรัสเอาพระยาศรีธัม, เปนพระยาพระสเด็จ. ตรัสเอาพระยาเพทราชา, เปนพระยาอินทราธิบดีพระนครบาล. ตรัสเอาพระยาเถื่อง, เปนพระยาจักรี. ตรัสเอาขุนหลวงเสนามาตย เปนพระยาเสนาบดีศรีสมุหพระกลาโหม. ตรัสเอาพระศรีเสาวราช, เปนพระยาเดโช. ตรัสเอาพระจันทบุรี, เปนพระท้ายน้ำ. ตรัสเอาพระศรีอัคราชคง, เปนที่พระคลัง. ตรัสเอาขุนจันทรา, เปนพระยาพลเทพ แล้วก็ตั้งพระหัวเมืองมนตรีมุขทหานพลเรือนทั้งปวงทุกกระซวงการ, แล้วให้ส้องจัดไพร่พลหมู่องครักษ์จักรนารายน์ชาวดาบชาวเรือ, แลหมู่ทหานอันกะจัดพลัดพรายทั้งปวงประมูนเข้ามาโดยหมู่โดยกรม, แล้วก็ให้จัดส้องไพร่พลหมู่สิบสองพระกำนัล, แลหมู่พลเรือนทั้งปวงอันกะจัดพลัดพรายนั้น, มาประมูนไว้โดยกรมรับราชการทุกพนักงานแล้ว, ก็ตั้งท้าวพระยาสามนตราชแลพระหัวเมืองทั้งหลาย, ให้ออกไปหยู่ครองอานาประชาราสดรทุกหัวเมืองไหย่น้อยทั้งปวง, สำหรับขอบขันธเสมากรุงพระมหานครศรีอยุธยา, โดยบูรพประเวนีพระเจ้าแผ่นดินสยามา-ธิราชเจ้าแต่ก่อนมา.

ศุลักราช 919 ปีมะเสงนพศกเดือนยี่, พระยาลแวกยกช้างม้ารี้พลมาทางนครนายก, แลไพร่พลพระยาลแวกมาครั้งนั้นประมานสามหมื่น กรมการเมืองนครนายกบอกข้อราชการเข้ามานะกรุง, มุขมนตรีจึงเอาหนังสือบอกขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าหยู่หัว ๆ ครั้นตรัสซาบ, ก็ให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองมุขมนตรีทั้งหลายพิพากสาว่า, เมื่อพระยาลแวกยกช้างม้ารี้พลมาดั่งนี้, ท้าวพระยาทั้งหลายจะคิดประการใด. จึงพระยาเพทราชาผู้เปนพระยาอินทรานครบาลก็ทูลว่า, กรุง

พระมหานครใช้พึ่งเปนอันตรายรี้พลบอบบางยังมิได้สมบูรณ์, แลทหาน ซึ่งจะขึ้นประจำหน้าที่รอบพระนครนั้นเห็นมิครบหน้าที่. อนึ่งปืนใหญ่น้อย สำหรับพระนครนั้น, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เอาไปเปนอันมาก. แลปืน ซึ่งตั้งช่องทั้งปวงนั้นเปนอันน้อยนัก, ทั้งกะสุนดินประสิวก็ยังมิได้ประ- มูนไว้สำหรับที่จะกันพระนคร, แลซึ่งจะตั้งหยู่รบพุ่งป้องกันพระนครครั้ง นี้เห็นเหลือกำลัง, ขอเชิญสเด็จขึ้นไปยังเมืองพระพิสณุโลกให้พ้นราช สัตรูก่อน. ท้าวพระยาพระหัวเมืองมนตรีทั้งหลายก็ลงเปนคำเดียวพระ ยาเพทราชา, สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวก็ตรัดบันชาตามท้าวพระยาทั้ง หลาย. จึ่งมีพระราชโองการตรัดสั่งแก่ขุนเทพวรชุนให้แต่งเรือพระที่นั่ง แลเรือพระประเทียบให้สัพ. ในขนะนั้นพระเพชรัตนเจ้าเมืองเพชรบุรี มีความผิด, ซึ่งพระกรุนาให้ยกออกเสียจากที่. พระเพชรัตนก็คิดเปน กบด, แลส้องสุมชาวนอกทั้งปวงไว้มากแล้ว, คิดจะปล้นทัพหลวงเมื่อ สเด็จขึ้นไปนั้น. จึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ตรัดถามขุนเทพวรชุน ด้วยเรือพระที่นั่งทั้งปวง, แล้วตรัดถามว่า, ซึ่งจะไปจากพระนครนี้, ขุนเทพวรชุนยังคิดเห็นประการใด. จึ่งขุนเทพวรชุนกราบทูนว่า, พระ ยาลแวกมาครั้งนี้มิได้เปนสึกไหย่, ขอซึ่งพระกรุนาสเด็จหยู่, แลให้ รบพุ่งป้องกันพระนครให้รู้จักกำลังสึกก่อน. ครั้นจะด่วนละพระนครเสีย ไซ้, พระเจ้าหงสาวดีจะตรัดติเตียนได้. สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวตรัด เห็นชอบด้วย, ก็มีพระราชโองการตรัดสั่งขุนเทพวรชุนให้เตรียมเรือพระ ที่นั่ง แลตรวดจัดพลสำหรับเรือพระที่นั่งนั้นไว้ให้สัพ.

ฝ่ายพระยาลแวกก็ยกทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครสรีอยุธยา, แลตั้ง ทัพตำบลบ้านกะทุ่ม. ขนะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ก็ตรัดให้เมือง

นครพรหม, แลพลชาวหงสาวดีสามพันหยู่ประจำหน้าที่ในชื่อหน้า. แล้วท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งปวงตรวดจัดพลทหานขึ้นประจำหน้าที่กำแพงแลรายกันหยู่รอบพระนคร. พระยาลแวกยกพลเข้ามายืนช้างในวัดสามพิหาร, แลพลข้าสึกรายกันมาถึงวัดโรงค้องและวัดกุดีทอง, แล้วเอาช้างมายืนหยู่ในวัดพระเมรุราชิการาม ประมานสามสิบช้าง, พลประมานสี่พันน. พระยาลแวกให้พลทหานลงเรือห้าลำข้ามเข้ามาปล้นในมุมเจ้าสนุก. สมเด็ดพระพุทธเจ้าหยู่หัวก็สเด็ดไปยืนพระราชยาน, แลให้พลทวยหานขึ้นรบพุ่งข้าสึกก็พ่ายออกไป. จึ่งตรัดให้ยิงปืนจ่ารงค์เอาช้างข้าสึกซึ่งยืนหยู่ในวัดสามพิหารนั้น, ต้องพระจำปาธิราช, ซึ่งเปนกองหน้าตายกับคอช้าง, พระยาลแวกก็ยกถอยคืนไปยังทัพบ้านป่ากะทุ่ม, แต่ยกเข้ามาปล้นถึงสามครั้งก็มิได้. พระยาลแวกก็ลาทัพกลับไปจึ่งกวาดเอาครัวตำบนบ้านนา, แลนครนายกไปเมืองลแวก.

ในขนะนั้นพระยาลแวกแต่งพลมาลาดทั้งทางบกทางเรือเปนหลายครั้ง, แลเสียชาวจันทบุรี, แลชาวระยอง, ชาวฉะเชิงเซา, ชาวนาเริ่งไปแก่ข้าสึกลแวกเปนอันมาก.

ศุศักราช 920 ปีมะเมียสัมริทธิสก, สมเด็ดพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ก็ให้สมเด็ดพระนเรสวรบรมราชาธิราชบพิตรเปนเจ้า, อันเปนสมเด็ดพระโอรสาธิราชขึ้นไปเสวยราชสมบัตินะเมืองพระพิสนุโลก. ขนะนั้นพระชนม์ได้สิบหกพรรษา, แต่สมเด็ดเอกาทสรถผู้เปนพระราชอนุชาสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้านั้น, สมเด็ดพระราชบิดาเอาไว้นะพระมหานครสร้อยชยาด้วย.

ศุศักราช 921 ปีมะแมเอกสก, พระเจ้าหงสาวดียกช้างม้ารี้พลโยธา

ไปเอาเมืองล้านช้าง, กำหนดให้สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวกรุงเทพมหานครแลสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าสเด็จขึ้นไปด้วย, แต่สมเด็จเอกาทสรถอันเปนตรุนราชบุตร, พระราชบิดาตำหรัดให้หยู่รักสาพระนคร. ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหยู่หัว, กับสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, กยกช้างม้ารี้พลไปถึงตำบนหนองบัว, ในจังหวัดเมืองล้านช้าง. ขนะนั้นสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าซงพระประชวรทรพิส. พระเจ้าหงสาวดีตรัดให้สมเด็จพระมหาธัมราชา, กับพระนเรสวรเปนเจ้าสเด็จคืนมายังพระนครสีรอยุธยา. ครั้งนั้นพระเจ้าล้านช้างป้องกันรักสาเมืองเปนสามาถ, ทัพหงสาวดีจะหักเอาพระนครมิได้, พอจวนเทสกาลวัสันตรดู, กยกทัพกลับไป.

ฝ่ายพระยาลแวกยกมาจะใกล้ถึงปากน้ำพระประแดง, เจ้าเมืองธนบุรีแลกรมการทั้งหลายรู้ข่าวว่า, พระยาลแวกยกมาก็บอกขึ้นไปให้กราบทูล. ส่วนเรือทัพหน้าพระยาลแวกก็ได้ตามเรือซึ่งตระเวนทเลนั้นติดเข้ามาเมืองธนบุรี, แลกรมการทั้งหลายมิทันแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมือง, ต่างคนต่างก็เอาครัวหนี. พระยาลแวกก็ยกทัพเข้ามาตั้งในปากน้ำพระประแดง, ก็ให้ลาดจับชาวเมืองธนบุรี, ชาวเมืองชลบุรีไปเปนชเลย. จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ก็ตรัดให้เอาเมืองยโสธรราชธานีเปนนายกองแล้วจัดขุนหมื่นทั้งหลายจับพลทหารสองพัน, แลเครื่องสาตราวุธขึ้นทุกเรือสิบลำให้ยกลงไปถึงเมืองธนบุรี, ก็พบเรือข้าสึกได้รบพุ่งกันเปนสามาถ, ข้าหลวงก็พ่ายแก่ข้าสึกลแวก, แลเสียหมื่นราชามาตข้าสึกได้เปนเอาไปถวายพระยาลแวก. เมืองยโสธรราชธานีแลข้าหลวงทั้งปวงก็พ่ายขึ้นมายังพระนคร. พระยาลแวกก็ให้

จับคนทั้งจังหวัดเมืองธนบุรีได้มากแล้ว, ก็ยกขึ้นมายังพระนคร, ตั้งทัพนะขนอนบางตนาวศรี. สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวก็ตรัสให้ท้าวพระยาทั้งหลายตรวจตราจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่กำแพงพระนคร, แล้วแต่งการที่จะรบพุ่งกันพระนคร. พระยาลแวกก็ยกทัพเรือขึ้นมาเข้าแฝงหยู่ข้างวัดพแนงเชิง, ให้แต่งเรืออันเปนทัพหน้าประมาณสิบลำ, เข้ามาปล้นนะตำบลนายไก่ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวสเด็จหยู่ในหอราช-ครีห์ตรงเกาะแก้ว, แล้วท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายชุมนุมกันในที่นั้น. ครั้นเรือข้าศึกเกือบเข้ามา, จึ่งวางปืนใหญ่นะป้อมนายการ ต้องพลข้าศึกตายเปนอันมาก. แล้วตรัสให้พลทหารเอาเรือออกไปต่อข้าศึก, ข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายลงไป. พระยาลแวกเห็นจะปล้นพระนครมิได้, ก็เลิกทัพคืนลงไปตั้งหยู่ปากน้ำพระประแดง. แล้วก็แต่งให้ขึ้นไปลาดจับคนถึงสาครบุรี, ได้ขุนหมื่นกรมการแลไพร่ชายหญิงอพยพมาเปนอันมาก, จึ่งให้เอารูปเทพารักส์สำริดทั้งสององค์, ชื่อท้าวแสนตา, แลบาทสังคังกรอันมีมเหสรสักดานุภาพ, ซึ่งหยู่นะเมืองพระประแดง, ชุดได้แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีนั้นไปด้วย, พระยาลแวกก็เลิกทัพกลับไปเมือง.

จุลศักราช 922 ปีวอกโทศก, พระยาลแวกแต่งพระยาอุเพสราช, แลพระยาจีนจันตุยกทัพเรือมา, พลประมาณสามหมื่นจะเอาเมืองเพชรบุรี, พระยาศรีสุรินทลือไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี, แลกรมการทั้งหลายแต่งการรบพุ่งกันเปนสามารถ, แลข้าศึกยกเข้าปล้นเมืองเปนสามวัน, รี้พลข้าศึกต้องสาตราวุธเจ็บป่วยเปนอันมาก, จะปล้นเอาเมืองเพชรบุรีมิได้, พระยาอุเพสราช, แลพระยาจีนจันตุก็เลิกทัพคืนไปเมือง

ลแวก. ขณะนั้นพระยาจีนจันตุให้ทานบนแก่พระยาลแวกว่า, จะเอาเมืองเพชรบุรีให้ได้. ครั้นมิได้เมืองเพชรบุรีพระยาจีนจันตุก็กลัวว่า, พระยาลแวกจะเอาโทษ, พระยาจีนจันตุก็พาครัวอพยพทั้งปวงหนีเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวซึ่งพระกรุนาแก่พระยาจีนจันตุ, ตรัสให้พระราชทานเปนอันมาก ครั้นหยู่มาพระยาจีน-จันตุก็มิได้สวามิภักดิ์, ลอบตบแต่งสำเพาที่จะหนีจากพระนคร.

ครั้นถึงณะวันอาทิจเดือนยี่ขึ้นสิบค่ำปีระกาตรีสก, เพลาค่ำประมานสองนาดิกา, พระยาจีนจันตุก็พาครัวลงสำเพาหนีล่องลงไป. ขณะนั้นสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, เสด็จลงมาแต่เมืองพระพิสนุโลกเสด็จหยู่ในวังใหม่. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าก็เสด็จยกเรือตามพระยาจีนจันตุลงไปในเพลากลางคืนนั้น, แล้วตรัสให้เรือประตูเรือกัน, แลเรือท้าวพระยาทั้งหลายเข้าล้อมสำเพาพระยาจีนจันตุ, แลได้รบพุ่งกันเปนสามารถ. พระยาจีนจันตุก็ให้ใส้สำเพากลางน้ำรบต้านทานรอลงไป สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็ตรัสให้เอาเรือคู่เรือกันเข้าจับจนท้ายสำเพาพระยาจีนจันตุ. ให้พลทหานปีนสำเพาขึ้นไป, แล้วเอาเรือพระที่นั่งหนุนเข้าไปให้ชิดสำเพา, แล้วซึ่งปืนนกสับยิงถูกจีนผู้ใหญ่ตายสามคน. พระยาจีนจันตุก็ยิงปืนกลับมาต้องวางปืนต้นอันซึ่งนั้นแตก. พระยาจีนจันตุก็รบพุ่งป้องกันเปนสามาถ, พลทหานข้าหลวงจะปีนขึ้นสำเพามิได้. พระยาจีนจันตุก็ให้ใส้สำเพารุดหนีลงไป. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็เสด็จตามรบพุ่งลงไปถึงเมืองธนบุรี. พระยาจีนจันตุก็ให้เร่งใส้สำเพาออกไปพ้นปากน้ำตกลึก. ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จหนุนทัพสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ลงไปถึงเมืองพระประแดง, พอ

สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ยกกลับขึ้นมาพบสเด็จพระราชบิดาทูนการทั้งปวงให้ซาบ. สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็สเด็จคืนมายังพระนคร.

จุลศักราช 924 ปีจอจัตวาศก, สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวให้แต่งพระนคร, ให้ขุดคูชื่อน่า. ฝ่ายทิสบูรพ์ป้อมมหาไชยวังหน้าลงไปบันจบบางกะจะ, กว้างสิบวาลึกสามวา, แล้วให้ยกกำแพงออกไปตั้งริมน้ำขอบพอกพระนครบันจบป้อมมหาไชย, แต่ป้อมมหาไชยลงไปบันจบป้อมเพชรในปีนั้นเกิดกบถพระยาพิเชียรเปนจลาจลในจังหวัดแขวงหลวง, แลพระยาพิเชียรนั้นลำแดงคุนโกหก, กะทำการอันพิปริตลำแดงแก่ชาวชนบทประเทศนั้น, แลส้องสุมเอาเปนพวกได้มาก, พระยาพิเชียรก็มาส้องสุมคนในตำบนบ้านยี่ล้น, ขุนสรีมงคลแขวงส่งข่าวกบถนั้นเข้ามาถวาย, จึงสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวง, ก็มีพระราชโองการตรัสใช้เจ้าพระยาจักรี, ให้ยกพลทหานออกไปจับพระยาพิเชียรเปนกบถ. เจ้าพระยาจักรี, แลขุนหมื่นทั้งหลายยกออกไปตั้งทัพ ณะตำบนบ้านมหาดไทย. พระยาพิเชียรรู้ดังนั้น, ก็คุมสมัคพัคพวกทั้งปวงยกมารบเจ้าพระยาจักรี. ส่วนชาวมหาดไทยอันยืนหน้าเจ้าพระยาจักรีนั้น, ก็กลับเปนพวกพระยาพิเชียร. ครั้นได้รบพุ่งกัน, พันไชยทูตปืนท้ายช้างขึ้นพันเจ้าพระยาจักรีตายกับคอช้าง, ไพร่พลอันไปด้วยเจ้าพระยาจักรีนั้นก็แตกฉาน, เสียขุนหมื่นตายในที่รบนั้นเปนหลายคน.

ครั้นเสียเจ้าพระยาจักรีแล้วชาวชนบทนั้น, ก็เข้าเปนพวกพระยาพิเชียร แต่ชายฉกันเปนคนประมานสามพัน. พระยาพิเชียรตั้งพันไชยทูตเปนพระยาจักรี, ตั้งหมื่นสรียี่ล้น ชื่อพระยาเมือง, แลพระยาพิเชียรคิดจะ

เอาเมืองลพบุรี, ก็ยกไปยังเมืองลพบุรี. ฝ่ายพระยาศรีราชเดโช, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ตำหรัดให้ขึ้นไปซ่อมแปลงกำแพงเมืองลพบุรีนั้น. ครั้นแจ้งข่าวว่าพวกกบตพระยาพิเชียรยกมาเมืองลพบุรี, ก็ตกแต่งที่จะรบพุ่งป้องกันเมืองไว้. ฝ่ายพระยาพิเชียรก็ยกไปถึงเมืองลพบุรี ขี่ช้างเข้าไปยืนหยู่ตำบนหัวตรีแล้วให้พลพวกเข้าปล้นที่นั้น. พระยาศรีราชเดโชก็มายืนช้างให้รบพุ่งป้องกัน. จึ่งชาวประเทศชื่ออมรวดี, แฝงต้นโพยิงปืนกลับไปต้องพระยาพิเชียร, ซบลงกับคอช้าง. พวกกบตทั้งปวงแตกฉานพ่ายออกไป, แต่ต่างคนต่างหนีกะจัดพลัดพรายไปทุกตำบน. พระยาศรีราชเดโชก็เอาอมรวดีซึ่งยิงกบตตายนั้นเข้ามาถวาย. จึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวให้พระราชทานแก่อมรวดีนั้นมากนัก. แล้วตรัสให้พวกข้าหลวงออกไปจับพวกกบตทั้งปวงนั้นได้มาก. บันดาจะลงพระราชอาญาใช้เหตุด้วยพระองค์ซงทศพิธราชธัม, ก็มิให้ลงพระราชอาญา, แตให้สักหมายหมู่เข้าผสมหมู่โดยโทษ.

ครั้นถึงเดือนสามพระยาละแวกก็ยกทัพเรือมา, พลประมาณเจ็ดหมื่น. มาเอาเมืองเพชรบุรี. ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวตรัสให้เมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานี. ออกไปรั้งเมืองเพชรบุรี. จึ่งพระศรีสุรินทรือไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี, เมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานี, ก็ช่วยกันตกแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมือง. ครั้นพระยาละแวกยกมาถึง, ก็ให้ยกพลขึ้นล้อมเมืองเพชรบุรี, หยู่สามวันแล้วให้ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรีให้พลทหารเอาบันไดพาดปีนกำแพงเมือง. แตชาวเมืองเพชรบุรีป้องกันเมืองเปนสามารถ ข้าศึกชาวละแวกต้องศัสตราวุธตายเปนอันมาก. จะปีนป่ายปล้นเอาเมืองมิได้, ก็พ่ายออกไป. แต่

พระยาลแวกยกเข้าไปปล้นดังนั้นถึงสามครั้ง, ก็มิได้เมือง. แล้วดำหริว่าจะปล้นอีกครั้งหนึ่ง, ถ้ามิได้ไซ้จะเลิกทัพคืนไป. ขณะนั้นเมืองเพชรบุรี, แลเมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานี, มิได้สมัคสมานด้วยกัน, ต่างคนต่างบังคับบัญชาแล้วหยู่ป้องกันหน้าที่ ซึ่งได้เปนพนักงานป้องกันรักสานั้น มิได้พร้อมมูลคิดอ่านด้วยกันซึ่งจะแต่งการป้องกันข้าศึก. ครั้นณะวันแปดค่ำพระยาลแวกยกเข้าปล้นค่ายบนคลองกะแชง, แลประตูบางจาน ชาวเมืองต้านทานเปนสามารถ. ข้าศึกเผาหอรบทลายลงแล้ว, ปีนกำแพงเข้าได้ในที่นั้น, ก็เสียเมืองเพชรบุรีแก่พระยาลแวก, แล้วเสียเจ้าเมืองเพชรบุรี. เมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานีตายในที่นั้น. พระยาลแวกก็กวาดครัวอพยพเลิกทัพคืนไปเมือง.

ศุลักราช 925 ปีกุนเบญจศกเดือนสิบเอ็ดสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, เสด็จลงมาแต่เมืองพระพิศณุโลก, สถิตหยู่ในวังใหม่. ขณะนั้นพระยาลแวกแต่งทัพพระทศราชา, พระสุรินทราชาให้ยกช้างม้า, แลพลประมาณห้าพันมาลาดถึงหัวเมืองฝ่ายตะวันออก. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าตรัสรู้ข่าวดังนั้น, ก็เอาช้างเร็วม้าเร็วแลพลทหานล้อมพระราชวังสามพันเสด็จไป, ตรัสให้เมืองไชยบุรี, แลขุนหมื่นเข้ามาเอาพลทหานห้าร้อยไปเปนทัพหน้าให้รุดออกไปด้วยทัพเมืองสรีถมอรัตน์, เอาพลเข้าซุ่มหยู่สองข้างทางที่ข้าศึกจะมานั้น พอหัวหน้าศึกยกมาประมาณพันหนึ่งถึงที่เมืองไชยบุรี, แลเมืองสรีถมอรัตน์ซุ่มหยู่นั้น. ครั้นข้าศึกเดินเข้ามา เมืองสรีถมอรัตน์เมืองไชยบุรีก็ยกพลออกมารบข้าศึก, ข้าศึกก็แตกพ่ายหนีไป., จึงเมืองไชยบุรี, เมืองสรีถมอรัตน์ตามตีข้าศึกไปจนถึงทัพใหญ่. แต่ได้ฟันแทงข้าศึกตายเปนอันมาก. พระทศราชา,

พระสุรินทราชาก็เลิกทัพหนีคืนไปเมืองลแวก สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าสเด็จไปถึงเมืองไชยบาดานแจ้งว่า, ข้าศึกพ่ายหนีไปแล้ว, ก็สเด็จกลับคืนมายังพระนคร, เฝ้าสมเด็จพระราชบิดา, ทูลแจ้งเหตุซึ่งเขมนพ่ายไปนั้นเสร็จสิ้นทุกประการ. แล้วก็ถวายบังคมคืนขึ้นไปเมืองพระพิสนุโลก.

จุลศักราช 926 ปีชวดฉศก, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีซึ่งพระประชวร. ครั้นถึงนะวันเสาร์เดือนยี่ขึ้นเจ็ดค่ำ, สเด็จสวรรคต. พระชนม์ได้ 65 พรรษา แต่สเด็จอยู่ในราชสมบัติสามสิบห้าพรรษา. มังเอิงราชบุตรผู้เปนพระมหาอุปราชาได้ผ่านสมบัติกรุงหงสาวดี. ตรัสให้มังสามเกียดราชบุตรเปนมหาอุปราชา, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสวยราชย์ใหม่, บ้านเมืองยังมิปรกติ. ฝ่ายเมืองรุมเมืองคังก็แขงเมือง ข่าวนั้นแจ้งมาถึงสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, พระนเรศวรเปนเจ้าก็สเด็จลงมานะกรุง กราบทูลสมเด็จพระบรมราชบิดาตามข้อความซึ่งแจ้งมานั้นทุกประการ, จะขอถวายบังคมลาขึ้นไปช่วยการสงครามเมืองหงสาวดี, จะได้ฟังซึ่งกิจการในเมืองหงสาวดีด้วย. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, ก็ถวายบังคมลากลับคืนมาเมืองพระพิสนุโลก, ให้ตรวจเตรียมรี้พลช้างม้าโดยขบวนพยุหะบาตราทัพพลฉกันลำเครื่องแสนหนึ่ง, ช้างเครื่องแปดร้อยม้าพันห้าร้อย. ครั้นได้สุภเริกสักสเด็จซึ่งช้างพระที่นั่ง, ยกทัพหลวงขึ้นไปถึงตำบลพระตำหนักไม้ไผ่ใกล้เมืองหงสาวดี. สามเวนก็พักพลอยู่ที่นั่น จึงบอกหนังสือเข้าไป. พระเจ้าหงสาวดีแจ้งก็ดีพระทัย. จึงให้แต่งเสบียงอาหารแลเครื่องเสวยลงมาถวาย, แล้วก็นำสเด็จขึ้นเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี. พระเจ้าหงสาวดี

จึ่งตรัสว่า, ซึ่งพระเจ้าหลานเรายกขึ้นมาครั้งนี้, มีความยินดีนัก. แลแจ้งการซึ่งเมืองรุมเมืองคังแขงเมืองนั้นให้ฟังทุกประการ. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าทูลว่า, ข่าวแจ้งลงไปข้าพระองค์จึ่งยกขึ้นมาช่วยการพระราชสงคราม. พระเจ้าหงสาวดีตรัสให้พระนเรสวรเปนเจ้า, กับพระมหาอุปราชา, แลพระสังขทัต, ยกไปเอาเมืองรุม, เมืองคังจงได้ ทั้งสามพระองค์ก็ถวายบังคมลายกไปถึงเมืองรุม, เมืองคัง. ให้ตั้งค่ายแลปลูกสั้นถาคาระไว้นะท่ามกลาง สเด็จปรึกสาราชการพร้อมกันทั้งสามพระองค์ พระมหาอุปราชาจึ่งตรัสว่า, ซึ่งจะยกเข้ารบพร้อมกันทั้งสามทัพนั้น, ไพร่พลจะตะลุมบอนกัน, จะผลัดกันเข้ารบทัพละวัน.

ครั้นปรึกสาพร้อมกันแล้ว, พระมหาอุปราชายกขึ้นไปรบ, นะวันจันทเดือนเจ็ดขึ้นเจ็ดค่ำเพลาสี่ทุ่มเดือนตก. ฝ่ายข้าสึกก็กลิ้งก้อนสิลาลงมาทับรพลล้มตายเปนอันมาก, ขึ้นไปมิได้เพลาจวนรุ่งก็ถอยลงมา. ครั้นนะวันองคารเดือนห้าขึ้นแปดค่ำ, ทัพพระสังขทัตยกขึ้นไปรบ, ข้าสึกก็กลิ้งก้อนสิลาลงมาทับรพลล้มตายเปนอันมาก, จะหักเอามิได้ก็ถอยลงมา. ครั้นนะวันพุธเดือนห้าขึ้นเก้าค่ำเพลาตีสิบเอ็ดทุ่ม, สมเด็จพระนเรสวรผู้เปนเจ้า, ก็ยกทหานปืนหนึ่งขึ้นไป. ให้พลปืนปีนเข้าแซงทั้งสองข้าง, แลทางกลางนั้นให้พลหยุดแต่ตีนเขาให้ห่าง, แล้วให้ร้องกระทำอาการดุจปีนขึ้นทางนั้น. ชาวเมืองก็สำคัญว่าข้าสึกขึ้นมาทางนั้น, ก็กลิ้งก้อนสิลาลงมา, ก็มิได้ถูกผู้ใด. ฝ่ายพลซึ่งแซงขึ้นไป, ก็ยิงระดมไปต้องชาวเมืองล้มตายป่วยเจ็บเปนอันมาก, แตกระส่ำระสายเพลาเช้าสามโมงก็ได้เมือง, จับได้ตัวเจ้าเมืองรุมเจ้าเมืองคังลงมาค่าย. ทั้งสามพระองค์ก็เลิกทัพคุมเอาเจ้าเมืองรุมเมืองคังมายังเมืองหงสาวดี, แล้ว

ทูนตามซึ่งได้ชัยชำนะ. สมเด็ดพระเจ้าหงสาวดียินดี, ตรัดชมผีพระหัด แลความคิดสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, แล้วพระราชทานพานทองคำใส่ภูสาองค์หนึ่ง, ทองหนักห้าชั่งจำหลักเปนรูปเทวดา. พระมหาอุปราชาน้อยพระทัยแก่พระนเรสวรเปนเจ้านัก.

ฝ่ายสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าก็ทูนลาพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ตรัดให้มังทุ มังอัน มังอบาร จอถาง, สมิงพระตะเบิดลงไปหยู่หัวเมืองรายทาง, ให้จ่ายสเบียงเลี้ยงดูไพร่พลไปกว่าจะถึงแดนพระนครสรีอยุธยา. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าสเด็ดกลับลงมาถึงเมืองพระพิสนุโลก, แล้วก็เปลื้องเครื่องชงออกบูชาถวายพระชินราช, พระชินสีหเจ้า, ให้กะทำสรรพสมโภชการมหรสพสามวัน, แล้วสเด็ดลงมาเฝ้าสมเด็ดพระราชบิดานะกรุงเทพมหานคร, จึ่งเอาการซึ่งได้รบพุ่งมีชัยชำนะข้าสึกนั้นกราบทูนให้ซาบ. สมเด็ดพระพุทธเจ้าหยู่หัวมีพระทัยยินดีนัก, ให้แต่งการสมโภชสมเด็ดพระอัคโอรสาธิราชเจ้าเจ็ดวัน, แล้วพระราชทานปูนบำเหน็ดทแกล้วทหารทั้งปวงโดยสมควน. ครั้นเสด็ดการสมโภชแล้ว, สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปสถิตหยู่ยังเมืองพระพิสนุโลก.

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นมิได้ตั้งหยู่ในทสพิธราชธัมดำหริว่า พระนเรสวรประกอบไปด้วยปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง, ทั้งการสงครามก็องอาจกล้าหาน, นานไปเห็นจะเปนเสี้ยนสัตรูต่อเมืองหงสาวดีเปนมั่นคง, จำจะคิดเคลื่อนพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงมาไว้เปนกำลังในเมืองหงสาวดี, การสึกพระนเรสวรก็จะถอยกำลังลง. ครั้นดำหริแล้วจึ่งตรัดให้นันทสู, กับราชสงครามถือพลหมื่นหนึ่งไปตั้งท่ายุ้งฉางหยู่นะเมืองกำแพงเพชร, นันทสูกับราชสงครามก็ยกไปตั้งทำการหยู่นะเมืองกำแพงเพชรตามรับสั่ง.

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีคิดเปนกลอุบาย, ให้มีสุภอักสรไปถึงพระนเรสวรว่า, บัดนี้กรุงบุรรัตนอังวะเปนกบดแขงเมืองต่อพระนครหงสาวดี, ให้เชิญพระนเรสวรยกมาช่วยการสงครามตีกรุงบุรรัตนอังวะ. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าแจ้งดังนั้นสำคัญว่าจริง, ก็สเด็ดลงไปทูลลาสมเด็ดพระราชบิดา. สมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวก็บันชาตาม. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็กราบถวายบังคมลาขึ้นมายังเมืองพระพิสนุโลก, จึ่งกำหนดให้ตรวจเตรียมพลฉกันลำเครื่องแสนหนึ่ง, ช้างเครื่องแปดร้อยม้าพันห้าร้อยไว้ให้พร้อม.

ครั้นนะวันอาทิจเดือนสามแรมหกค่ำปีฉลูสัปตสก, เพลาสิบเอ็ดทุ่มเก้าบาทกอบด้วยเพชรเริกส์, สเด็ดซงพระคชาธารพร้อมด้วยพยุหะแสนยากร, ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุสเด็ดปาติหารย์แต่บูรพทิส, ผ่านพระคชาธารไปโดยประจิมทิสเท่าผลมะพร้าวปอกแล้ว, จึ่งสเด็ดยาตราทัพหลวงออกโดยประตูไชยแสน, ไปถึงตำบนวัดยมท้ายเมืองกำแพงเพชรเพลาบ่ายห้าโมง. เกิดวาตะพายุฝนตกห่าใหญ่แผ่นดินไหวเปนอัสจรรย์. ครั้นรุ่งขึ้นก็ยกทัพหลวงสเด็ดไปถึงเมืองกำแพงเพชร, ตั้งประทับแรมหยู่ตำบนหนองปลิงสามเวน, แล้วก็ไปโดยทางเชียงกุมตะเหมาะ. ขณะนั้นพระยากำแพงเพชรส่งข่าวไปถวายว่า, ไทยใหญ่เวียงเสือตะวันเกิยกกาย, ขุนปลัด มังซาง มังนิวายลองกับนายม้าทั้งปวง, อันหยู่เมืองกำแพงเพชรพาครัวอพยพหนี, พม่ามอนแตกแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง ๆ ยกไปทางเมืองพระพิสนุโลก. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าซาบดังนั้น, ก็ให้ม้าเร็วไปบอกแก่หลวงโกสา. แลลูกขุนอันหยู่รักสาเมืองพระพิสนุโลกว่า, ซึ่งไทยใหญ่หนีมานั้นเกลือกจะไปเมืองอื่น ให้แต่งอายัดด่านเมือง

เพชรบูรณ์, เมืองนครทั้งชาตระการแลเผ้าให้มั่นคงไว้, หย่าให้ไทยใหญ่ออกไปรอด. หลวงโกสำแลลูกขุนทั้งปวงซาบดังนั้น, ก็ออกไปกำชับด่านทางทั้งปวงตามรับสั่ง. ฝ่ายไทยใหญ่ก็พาครอบครัว ตรงเข้ามายังเมืองพระพิศนุโลก, หลวงโกสำแลลูกขุนทั้งปวงก็รบพุ่งกีดกันรักสำไว้. นั้นทสุกับราชสงคราม, มีหนังสือมาให้ส่งไทยใหญ่. หลวงโกสำแลลูกขุนทั้งปวงผู้หยู่รักสำเมืองพระพิศนุโลกก็ได้ส่ง. ฝ่ายสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, สเด็ดยกพยุหะแสนยากรไปถึงเมืองแครง, นะวันพรหัสเดือนหกขึ้นสิบค่ำ.

ขณะนั้นรู้ข่าวไปถึงซักแซงยอถางเจ้าเมืองแครง, ให้ปิดเมืองออกมาทูนว่า, ขอเชินสเด็ดพักพลหยู่แต่นอกเมืองแครงก่อน. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าก็ให้พักพลหยู่ไกลอารามพระมหาเถรคันฉ่อง, แล้วตรัดให้ข่าวขึ้นไปถึงพระเจ้าหงสาวดีว่า, ยกทัพมาถึงเมืองแครงแล้ว. พระเจ้าหงสาวดีซงซาบดังนั้นก็มีความยินดีว่า, ครั้งนี้จะสมคิดแล้ว, จึงให้กองทัพหมื่นหนึ่ง, ออกไปซุ่มไว้ต่อทางพระนเรสวรจะขึ้นมานั้น, ไกลเมืองหงสาวดีวันหนึ่ง. แล้วตรัดให้พระยาเกียรติ, พระยาพระรามลงไปรับ, ถ้าพระนเรสวรยกขึ้นมาแล้ว, เราจะยกทัพหลวงออกตีหน้า, ให้พระยาเกียรติพระยาพระรามเอากองทัพทั้งนี้ตีขนาบหลัง, จับเอาตัวพระนเรสวรประหารชีวิตเสียให้จงได้. เมืองหงสาวดีจึงจะเปนอิสรภาพไพสาลกว่าพระนครทั้งปวง, พระยาเกียรติ, พระยาพระรามก็ถวายบังคมลายกทัพไปยังเมืองแครง, ก็ทูนสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าว่า, พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้มารับสเด็ดขึ้นไป. ทูนเท่าดังนั้นแล้วก็ถวายบังคมลาไปนมัสการพระมหาเถรคันฉ่องผู้เปนพระอา-

จารย์, แจ้งความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้น, ให้พระมหาเถรคันฉ่องฟังทุกประการ. พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดั่งนั้น, มีใจกรุนาแก่สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, เพื่อว่าหาความผิดมิได้. อนึ่งพระราชกริสดาพินิหารบารมีสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, จะได้บำรุงพระบวรพุทธสาสนาแลประชาราสดร, ให้ถาวรวัธนาการสืบไป. ครั้นเพลาค่ำพระมหาเถรคันฉ่องก็พาพระยาเกียรติ, พระยาพระรามเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, แลถวายพระพรว่า, พระยาเกียรติ, พระยาพระรามนี้เปนสานุสิสรูปมาบอกว่า, พระเจ้าหงสาวดีคิดประทุสร้ายต่อพระองค์สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าแจ้งดั่งนั้น, ก็ตรัสถามพระยาพระราม, พระยาเกียรติว่า, เหตุผลประการใดพระเจ้าหงสาวดีจึ่งคิดจะทำร้ายเรา, พระยาพระราม, พระยาเกียรติก็กราบทูลตามความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดแลสั่งนั้นถวายทุกประการ. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าได้ซึ่งซาบดั่งนั้นก็น้อยพระทัย, คิดอาคาตแก่พระเจ้าหงสาวดี. จึ่งตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า, ซึ่งพระองค์เมตตาบอกเหตุการน์แก่ข้าพระเจ้าทั้งนี้พระคุณนั้นหาที่สุดมิได้. อันพระองค์หยู่ในเมืองมอนนี้พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง, อันตรายก็มีเปนมั่นคง. ข้าพเจ้าจะนำพระองค์กับพระยาเกียรติ, พระยาพระราม. แลญาติโยมทั้งปวงลงไปหยู่นะกรุงมหานครสรีอยุธยา, ปติการะสนองคุณพระองค์. แลจะปลูกเลี้ยงพระยาเกียรติ, พระยาพระรามโดยกตเวทีธัมประเวนี. พระมหาเถรคันฉ่อง, แลพระยาเกียรติ, พระยาพระรามก็พร้อมโดยพระราชบริหาร. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าก็ตรัสแก่มุขมาตยาโยธาหานทั้งปวงว่า, ความผิดเราหามิได้. ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น, อันแผ่นดินพระมหานครสรี่

อยุธยา, กับแผ่นดินหงสาวดี, ขาดทางพระราชไมตรีกัน. เพราะอกุศลกัมนิยม สำหรับ ที่จะให้สมนพราหมนา ประชาราษฎรได้ ความเดือดร้อน. แล้ว พระ หัถ ก็ ซึ่ง สุวรรน พิงคาร หลั่ง อุทกธารา ลง เหนือ พื้น พสุธาดล, จึ่งออกพระโอษฐตรัสประกาศแก่เทพเจ้าทั้งหลาย อันมีมหิทธิริทธิแลทิพจักษุทิพโสต, ซึ่งสถิตหยู่ทุกทิศานุทิศ, จงเปนทิพญาณ. ด้วยพระเจ้าหงสาวดี มิ ได้ ตั้งหยู่ โดยคลอง สุจริตมิตรภาพขัติยประเพณีเสียสามัคคีรสธรรม, ประพฤติพาลทุจริตคิดจะทำภยันตรายแก่เรา. ตั้งแต่นี้ไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยา, กับหงสาวดีมิได้เปนสุวรรนปถพีเดียวดุจหนึ่งแต่ก่อน, ขาดจากกันแต่วันนี้ไปตราบเท่ากัลปาวสาน. ครั้นพระราชบริหารประกาศ, เปนนินทพากย์ภยันตรายเสร็จแล้ว, ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงว่า, เราจะยกกลับลงไปพระนครครั้งนี้, จะพาพระมหาเถรคันฉ่อง, แลญาติโยม, กับพระยาพระราม, พระยาเกียรติไป. แล้วจะตีกวาดครอบครัวรามัญหัวเมืองรายทางไปด้วย.

ครั้นณะวันสุกร์เดือนหกแรมสามค่ำ, เพลาสิบเอ็ดทุ่มให้เอาพระคชาธารเทียบเกย, ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหารย์แต่ประจิมทิศ, ผ่านพระคชาธารไปโดยบูรพทิศ. จึงเสด็จพยุหะบาตราทัพออกจากเมืองแครง, พระมหาเถรคันฉ่อง, พระยาพระราม, พระยาเกียรติ, แลญาติโยมก็มาโดยเสด็จ. ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกย้ายกันตีครัวต้อนครัวมาได้ประมาณหมื่นเศศ. ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสโตง, ก็เที่ยวเก็บเรือหาไม้ผูกพ่วงแพเร่งข้ามครอบครัวพลช้างม้าทั้งปวงถึงฟากน้ำสิ้นก็ให้เผาเรือทำลายแพเสีย. พอพระเจ้าหงสาวดีแจ้ง,

ก็ให้พระมหาอุปราชาถือพลแสนหนึ่ง, สุระกรรมาเปนกองทัพหน้า, ตามมาถึงแม่น้ำสโตงฟากหนึ่ง. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าทอดพระเนตรเห็นดั่งนั้น, ก็ให้นายทัพนายกองนำพระมหาเถรคันฉ่อง, กับครอบครัวรีบยกออกไปก่อน, แต่พระองค์กับทหารสำคัญหมื่นห้าพันนั้น, ยังรอหยู่ริมฝั่ง. ตรัดให้ทหารปืนหามแล่นนกสับคาบชุดยิงระดมไป, ทหารยิงระดมไปเปนอันมากก็มิได้ถึง. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็ซงพระแสงปืนนกสับยาวเก้าคืบ, ยิงไปต้องสุระกรรมาตายตกจากคอช้าง. รี้พลมอนทั้งนั้นเห็นก็อัสจรรย, แม่น้ำนั้นกว้างเหลือกำลังปืน, กลัวพระเดชเดชานุภาพ, แลพระมหาอุปราชามิอาดจะตามมาเลิกทัพกลับไป. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็ยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี.

ครั้นถึงพระนครสรีอยุธยา, ก็กราบทูลเรื่องยุบลกิจทั้งปวง, ถวายให้ซงซาบทุกประการ. สมเด็จพระราชบิดาแจ้งดั่งนั้นแล้วก็ตรัดว่า, เราไม่มีผิด, พระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งหยู่ในคลองธัมเสียสัจจานุสัจ, ประพฤติพาลทุจริตคิดจะเปนวิสมโลภต่อเราฉะนี้, ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์เปนสำหรับกาลกลียุค, ตั้งแต่นี้ไปมอนกับไทยจะเปนปรปักส์แก่กัน. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้าก็กราบทูลว่า, พระเจ้าหงสาวดีจะยกพยุหะแสนยากรข้าสึกมาเท่าใดก็มิได้เกรง, ข้าพเจ้ายังมีชีวิตหยู่จะสนองพระคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท. สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ดำหริการเสร็ดแล้ว. จึ่งโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องหยู่นะวัดมหาธาตุ, พระราชทานสับปะทนกันซงคานหามคนหาม, จนหนั้นจพัตรเครื่องสมนบริกขารต่าง ๆ. ฝ่ายพระยาเกียรติ, พระยาพระรามนั้น, ก็พระราชทานเจียดทอง, เต้าน้ำทอง, กระบังทอง,

เงินตราเสื้อผ้าพรรณนุ่งห่ม, แลเครื่องอุปโภคเปนอันมาก. แลครอบครัวมอญซึ่งกวาดตงมานั้น, ก็พระราชทานให้พระยาพระราม, พระยาเกียรติควบคุมว่ากล่าวด้วย. แลพระยาเกียรติ, พระยาพระรามนั้น, ให้หยู่ตำบนบ้านขมิ้นวัดขุนแสน. ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้น, หยู่ตำบนบ้านหลังวัดนก. แล้วสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นมายังเมืองพระพิสนุโลก, สเด็ดเข้าไปถวายนมัสการพระชินราช, พระชินสีห์, จึ่งซงพระราชสัทธาเปลื้องเครื่องสุวรรณอลังการขัติยาภรณ์ ออกจากองค์กะทำสักการะบูชา, แล้วสเด็ดออกพร้อมด้วยมุขมาจมนตรี.

ขณะนั้นหลวงโกสา, แลลูกขุนทั้งปวงผู้หยู่รักสาเมืองนั้น, ก็นำหน้าบันดานายไทยไหย่เข้าเฝ้า, จึ่งบังคมทูนว่า, มีหนังสือนันทสู, ราชสงคราม, ซึ่งมาตั้งหยู่ณะเมืองกำแพงเพชร, มาให้ส่งไทยไหย่, แลครัวซึ่งหนีมาหยู่ณะเมืองพระพิสนุโลก, พระเจ้าหยู่หัวมิได้สเด็ดหยู่, ซึ่งจะส่งไปนั้นมิได้. สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าซาบดั่งนั้น, ก็ตรัสให้มีหนังสือตอบไปว่า, ธัมดาพระมหากสัตราธิราชผู้ดำรงทสพิธราชธัมนั้น, อุปมาดั่งร่มพระมหาโพธิอันไหย่, แลมีผู้มาพึ่งพระราชสมภาร, หวังจะให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ, ซึ่งนันทสูกับราชสงครามจะให้ส่งไทยไหย่ไปนั้นไม่ควน, ด้วยล่วงขัตติยราชประเพณีธัม. ฝ่ายนันทสูกับราชสงครามแจ้งดั่งนั้น, ก็ปรึกสากันว่า, สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, ยกพยุหะบาตราทัพขึ้นไปเมืองหงสาวดีครั้งนั้น, เหตุใฉนจึ่งไม่กลับโดยทางเมืองกำแพงเพชรเล่า. บัดนี้ก็หนังสือเปนคำฉันนองอาจมาดั่งนี้, เห็นปลาดนักเราหยู่มิได้. จำจะเลิกครอบครัวเมืองกำแพงเพชรอพยพไป

เมืองหงสาวดี, จึ่งจะมีความชอบ แลข่าวดั่งนี้ก็แจ้งไปเมืองพระพิศนุโลก. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, ให้ประชุมท้าวพระยามุขมนตรี ปฤกษาว่า, ซึ่งเราจะละให้เมืองกำแพงเพชรฉิบหาย, พลัดพรากจากภูมิลำเนานั้นมิชอบ. เราจะยกไปตีนันทสุกับราชสงคราม, มิให้เอาครัวเมืองกำแพงเพชรไปได้. ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, ก็ตรัสให้ข้าหลวงไปกุมเอาตัวพม่ามอน, ซึ่งมาหยู่ประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือ, ส่งลงไปณะกรุงเทพมหานครสิ้น. แล้วกำหนดไปแก่พระยาสวรรคโลก, พระยาพิไชย, ให้โดยเสด็จจะยกไปเอานันทสุ, กับราชสงคราม, จึ่งให้ตรวจพลช้างม้า. ครั้นณะวันพฤหัสเดือนแปดขึ้นเจ็ดค่ำเพลาชายแล้วห้าบาท, ก็เสด็จพยุหะบาตราทัพจากเมืองพระพิศนุโลก, ไปเมืองกำแพงเพชร.

ฝ่ายนันทสุกับราชสงครามรู้ข่าวว่า, สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าเสด็จมา, ก็เลิกรพลช้างม้าหนีไปจากเมืองกำแพงเพชร, สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าทราบ, ก็ตรัสให้พระยาไชยบูรณ์ขุนพล, แลพระหัวเมืองทั้งปวง, ยกกรีธาพลช้างม้าเปนกองทัพล่วงหน้าตามไป, พระยาไชยบูรณ์ตามมาทันถึงตำบลแม่รกา. นันทสุกับราชสงคราม, ก็ยกพลช้างม้ารบพุ่งพระยาไชยบูรณ์ข้าหลวงทั้งปวงเปนสามารถ. ในขณะนั้นพระยาไชยบูรณ์ขี่ช้างพลายบิ่นพระราม, ได้ชนช้างนันทสุสู้, ช้างนันทสุได้ล่าง, ช้างพระยาไชยบูรณ์เสือกเสียทีเบนไป, นันทสุจ้วงฟันไปด้วยของ้าว, ต้องนวชพระยาไชยบูรณ์กระทบข้อขาด. ช้างพระยาไชยบูรณ์กลับได้ล่างค้ำถนัด, ช้างนันทสุทานกำลังไม่ได้ขวางพ่ายไป. ขุนพลขี่ช้างพลายศัตรูพินาศ, ได้ชนด้วยช้างราชสงครามเปนสามารถ, ช้างราชสงคราม

ก็พ่ายแก่ข้าหลวงทั้งสอง. แลนันทสุกับราชสงครามหนีไปโดยทางเมืองเชียงทอง. ครั้งนั้นไทยใหญ่, ชาวแสนหวีอันมาอยู่ณะเมืองเชียงทองสักราชแลครัวอพยพมาประมานสองหมื่นเสศ. แต่ผู้มีบันดาศักดิเจ้าฟ้าเมืองจึ, เจ้าฟ้าเมืองสองแจใหม่. เมืองปากสิมิงดีมายาเยือ, แลไทยใหญ่ช้างม้าทั้งปวง, ก็เอาครัวอพยพออกมาสู่พระราชสมภาร. จึ่งแต่งช้างม้ารี้พลทแกล้วทหานช่วยตามตีนันทสุ, กับราชสงคราม, ถึงตำบนแมรางซาง, แล้วกลับคืนมายังทัพหลวงตำบนเชียงทอง.

ฝ่ายพระยาพิไชยข้าหลวงเดิมแจ้งว่า, สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, กับพระเจ้าหงสาวดีเปนปรปักสแก่กัน, ก็คิดการกบด. ครั้นแจ้งพระราชกำหนดก็มิได้ยกไปโดยสเด็ด, จึ่งส้องสุมชาวเมืองกวาดครอบครัวของตัว, แลครัวชาวเมืองทั้งปวง, ซึ่งเข้ามาด้วยกันนั้น, ไปณะเมืองสวรรคโลก, แจ้งความทั้งปวงแก่พระยาสวรรคโลก ๆ ก็ลงใจด้วยกัน, จะยกไปตีเอาเมืองพระพิสนุโลก, แต่หลวงปลัด, แลขุนยกบัตร, ขุนนรนายกไซ้มิได้ลงใจด้วย. พระยาทั้งสองก็ให้คุมเอาหลวงปลัด, แลขุนยกบัตร, ขุนนรนายกไว้. ฝ่ายสมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้า, แจ้งว่าพระยาทั้งสองเปนกบด จึ่งยกทัพหลวงสเด็ดจากเชียงทองไปเมืองสวรรค-โลก, สเด็ดไปทางสุโขทัย, ก็ตั้งทัพหลวงตำบนวัดรือสชุม. จึ่งซงพระกรุนาบันชาตรัดให้ชาวพ่อชุมนุมพราหมนาจารย์, เอาน้ำในบ่อพระสยมภูวนาถ, แลเอาน้ำตระพังโพยสรี, มาตั้งบูชาโดยกิจพิธีกัมเปนน้ำสัจจาธิถาน, แลเอาพระสรีรัตนตรัยเจ้าเปนประธาน, ให้ท้าวพระยาเสนาบดีมุขมนตรีทหานทั้งหลายกินน้ำสัจจาแล้ว. ครั้นรุ่งทัพหลวงก็สเด็ดขึ้นไปโดยทางเขาคับ, ถึงเมืองสวรรคโลก ณะวันสุกรเดือนแปด

ขึ้นห้าค่ำ, ตั้งทัพหลวงตำบลวัดไม้งาม. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, ซึ่งพระกรุนาแก่พระยาทั้งสอง, ตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปร้องประกาศว่า.

ให้พระยาทั้งสองออกมาถวายบังคม, ซึ่งพระกรุนามิได้เอาโทส. แลพระยาพิไชย, พระยาสวรรคโลกมิได้โดยพระราชโอวาท, ทำอุกอาด ตรวดตราจัดไพร่พลเมืองขึ้นรักสาหน้าที่เชิงเทินป้องกันเมืองไว้. แล พระยาทั้งสองก็ค่าหลวงปลัด, ขุนยกบัตร, ขุนนรนายก, ซึ่งมิตงใจด้วยนั้นไซ้, ตัดเอาสีสะซัดออกมาให้ข้าหลวง. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าซึ่งพระพิโรธ. ครั้นเพลาค่ำก็ตรัสให้ยกพลทหานเข้าปล้นเมือง, ตำบลประตูสามเกิดแห่งหนึ่ง, ประตูม่อแห่งหนึ่ง, ประตูสพานจันแห่งหนึ่ง, ปล้นแต่ค่ำจนเที่ยงคืน, แลเผ้าป้อมชั้นนอก, ประตูสามเกิดก็เข้ามิได้. จึ่งมีพระราชโองการตรัสถามโหราจารย์ว่า, ยังจะได้เมืองสวรรคโลกหรือ, โหราจารย์บังคมทูนว่าจะได้, แต่ซึ่งปล้นข้างประตูสามเกิดนี้, เห็นจะได้ด้วยยาก, ถ้าปล้นข้างทิสอุดมแหลมไซ้, เห็นจะได้โดยง่าย. เพราะทิสข้างนั้นเปนอริแก่เมือง. จึ่งมีพระราชโองการตรัสให้พระยาไชยบูรน์, ขุนหลวงธัมไตรโลก, ขุนราชรินทรยกพลจากประตูสพานจัน, มาตั้งข้างประตูดอนแหลม. แล้วให้เร่งแต่งการอันจะเข้าปล้นเอาเมือง. อนึ่งที่ประตูสามเกิด, แลประตูม่อ, แลให้ตั้งพลทหานเข้ารบพุ่งจนสว่างก็ยังมิได้.

ครั้นรุ่งขึ้นนะวันอาทิจเดือนแปดแรมสองค่ำ, ก็ยกทัพหลวงมาตั้งประตูข้างดอนแหลม, แล้วก็เร่งแต่งการให้เข้าปล้นเมืองนั้นเปนสามาถ. ชาวเมืองยิงปืนไฟพุ่งสาตราวุธมาต้องพลหลวงป่วยเจ็บล้มตายเปนอันมาก, จะปีนกำแพงขึ้นมิได้. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าก็ตรัส

ให้ลงโทษขุนอินทรเดช, ผู้เปนยกบัตรอันบังคับต้อนพลเข้าปล้นเมือง, แลนายทัพนายกองทั้งหลายนั้น ให้มัดตระเวนรอบทัพ. จึ่งขุนอินทรเดช, แลข้าหลวงทั้งปวงถวายทานบนว่า, จะขอเข้าปล้นเมืองให้จงได้. พระยาไชยบูรน์บังคมทูลว่า, ซึ่งมิได้ตั้งค่ายประชิด, แลจะปีนปล้นเอาเมืองดังนี้, พลทหารทั้งหลายจะทำการมิสดวก, เพราะชาวเมืองป้องกันถนัด, จะขอทำค่ายประชิด, แลปลูกหอรบขึ้นให้สูงเสมอกำแพง, แล้วจะได้ยิงปืนใหญ่น้อยสาดเข้าไป, เจ้าหน้าที่ก็จะระส่ำระสายเห็นจะได้เมืองโดยง่าย. สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าเห็นชอบด้วย, ก็ให้ตัดไม้ใหญ่แลไม้โตนดมาทำตามพระยาไชยบูรน์กราบทูล.

ครั้นณะวันจันทเดือนแปดแรมสามค่ำ, เพลาชายแล้วสองนาฬิกาห้าบาท, ยกพลทหารเข้าเผาประตูดอนแหลมนั้นทำลายลง. จึ่งให้พลทหารกรูกันเข้าเอาบันไดพาดกำแพงปีนเข้าไปในเมืองนั้นได้, แลตัวพระยาสวรรคโลกก็หนีไปพึ่งหยู่บนกุฎีพระสงฆ์ณะวัดไผ่ได้, แลชาวทหารก็ตามไปกุมตัวได้เอามาถวาย ส่วนพระยาพิไชยหนีจากเมืองสวรรคโลก, ไปถึงแดนเกาะจุดจะไปเชียงใหม่, ชาวด่านก็กุมเอาตัวพระยาพิไชยมาถวาย, สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า, ดำหรัดให้มัดพระยาสวรรคโลก,พระ-ยาพิไชยตระเวนรอบทัพแล้วให้ฆ่าเสีย. จึ่งตรัสให้เทครัวอพยพทั้งปวงมายังเมืองพระพิศนุโลก,แล้วให้เชิญรูปพระยาร่วง,พระยารือ, อันรจนาด้วยงาช้างเผือกนั้นมาด้วย. ถึงณะวันพฤหัสเดือนแปดแรมหกค่ำ, เพลาสิบเอ็ดทุ่มแปดบาท, ให้เรียกช้างพระที่นั่งประทับเกย, เห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จปาฏิหาริย์, แต่ตะวันตกผ่านช้างพระที่นั่งมาตะวันออก, โดยทางที่จะเสด็จมานั้นเท่าผลมะพร้าวปอกแล้ว, ก็ยกทัพหลวงเสด็จคืนมา

โดยทางน้ำขุ่นทางเมืองพิไชย, สเด็ดมาเมืองพระพิสนุโลก.

ขนะนั้นพอสมเด็ดพระราชบิดา, ดำหรัดให้พระยาราชินกุด, หมื่นทิพเสนา, หมื่นราชามาจน่ำเอาหนังสือ, กับขุนเทพโกสา, หมื่นไชยสงคราม, หมื่นเทพปรีชา, กับเขมนสามนาย, ซึ่งพระยาลแวกแต่งให้เปนทูตถือหนังสือมาขว้างไว้นะด่านเมืองระยองขึ้นไปถวาย.

ในหนังสือนั้นว่า, พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีราพึ่งถึงพระคุณสมเด็ดบรมบพิตรพระเจ้ากรุงพระนครสีรอยุธยา, แลสมเด็ดพระนเรสวรบรมราชาธิราชบพิตรอันเปนเจ้าเมืองพระพิสนุโลก, ได้เสวยราชย์ครองพิภพกรุงสีรอยุธยาโดยโบรานพระมหากสัตราธิราชนั้น,เห็นว่าพระบุญญานุภาพประเสิดนัก. ด้วยแต่ก่อนสมเด็ดพระมหาจักรพัดราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ซึ่งพระมหากรุนาพระเชตถาข้าพระบาท, ซึ่งเปนปรปักส์ต่อพระองค์, แล้วมิได้มีพระทัยอาคาต, ปลูกเลี้ยงดำรงให้คงหยู่ในเสวตฉัตรกรุงกัมพูชาประเทสแล้วรับเอานักพระสุโทนักพระสุทัน, ไปชุบเลี้ยงเปนราชบุตรบุญธัมนั้น, พระคุณไหย่หลวงนัก. ฝ่ายข้าพระบาทนี้เล่า, ก็เปนคนโมหจิตคิดประทุสร้าย, เปนปัจจามิตรต่อพระองค์มานั้น, โทสผิดนัก, ขอพระองค์จงได้อภัยโทส. บัดนี้ข้าพระบาทกับท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขสมนพราหมนาจารย์ทั้งหลาย, ขอเปนพระราชไมตรีด้วยพระบาทสมเด็ดบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ทั้งสองพระองค์ สมเด็ดพระนเรสวรเปนเจ้าซาบสำสนดังนั้น, ก็มีพระทัยยินดี, พระราชทานทูตานุทูต. แล้วดำหรัดให้แต่งหนังสือตอบไปเปนใจความว่า, ซึ่งพระยาลแวกโมหจิต, แล้วคิดกลับใจได้, มาขอเปนราชไมตรีนั้น, เราก็อภัยโทสให้, อันเมืองลแวกโพ้นจะถาวรบริบูรน์, ทั้งสมนพราหมนาจารย์ไพร่ฟ้าข้าขอบขันธเสมากัมพูชา

ประเทศ,จะเปนสุขานุสุขสืบไป. ถึงเดือนแปดบั้ถมาสาธ,จึ่งดำหรัดให้หมื่นศรีภิรมย์, ขุนพส, หมื่นรามนรงค์, ถือรับสั่งออกไปกับทูตานุทูตเมืองลแวก.

ครั้นณะวันอังคารเดือนแปดแรมสิบเอ็ดค่ำปีขานอัถสก, จึ่งตรัดให้ส่งครอบครัวไทยใหญ่ซึ่งมาพึ่งบรมโพธิสมภารนั้น, ลงไปยังกรุงเทพมหานคร สมเด็จพระราชบิดาก็พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง, แล้วก็ให้ตั้งบ้านหยู่ตำบนวัดป่ออม. ครั้นถึงเดือนแปดทุติยาสาธ, สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ตรัดให้ขุนอินทรเดชเปนนายกองทัพยกพลสามพัน, ช้างเครื่องสามพันม้าร้อยหนึ่ง, ไปลาดถึงเมืองเชียงใหม่, ให้ฟังข่าวคราวเมืองหงสาวดีด้วย. ในวันจะยกกองทัพนั้น, พระมหาโพธิ์ใหย่ในกำแพงสนามหน้าวังนั้นหาเหตุการนิได้, กิ่งขวาข้างตะวันตกนั้นหักลง, กิ่งใหย่ประมานสามอ้อม. ถึงณะวันอาทิจเดือนเก้าแรมห้าค่ำ, ขุนอินทรเดชกลับลงมาถึงเมืองพระพิสนุโลก. แลในเดือนเก้านั้น, มีพระราชกำหนดสมเด็จพระราชบิดา, ให้ขึ้นไปเทครัวอพยพชาวเมืองเหนือทั้งปวง, ลงมายังพระนครสรีอยุธยา. สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ครั้นแจ้งพระราชกำหนดดั่งนั้น, ตรัดให้เทครัวอพยพในเมืองพระพิสนุโลก, เมืองสวรรคโลก, เมืองสุโขทัย, เมืองกำแพงเพชร, เมืองพิจิตเมืองเลกน้อยทั้งนั้น, ลงบันทุกเรือบ้างแพบ้าง,แล้วแต่งเรือคุมเปนหมวดเปนกอง, แลแต่งกองทัพป้องกันสองฝั่งฟากน้ำลงมา, มิให้ครัวหนีได้, จนถึงกรุงเทพมหานคร.

ครั้นณะวันสุกร์เดือนสิบเอ็ดแรมเก้าค่ำ, สมเด็จพระนเรสวรเปนเจ้า, ก็สเด็ดจากเมืองพระพิสนุโลก, ลงมายังกรุงพระนครสรีอยุธยา.